

The cover image of the strategy document, featuring a photograph of a church with a tall spire, surrounded by lush green trees and a field of tall grass in the foreground. The sky is blue with scattered white clouds.

STRATEGIA ROZWOJU GMINY WĄWOLNICA

Spis treści

Spis treści.....	1
1. Wstęp	3
2. Wnioski z przeprowadzonej diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Wąwolnica.....	9
2.1. Sposób podejścia do formułowania wniosków	9
2.2 Wnioski w sferze społecznej.....	10
3. Wizja i cele strategiczne.....	22
Wizja.....	22
Cele.....	23
4. Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych.....	24
Cel strategiczny I	24
Zwiększenie dostępu do usług społecznych oraz jakości ich świadczenia.....	24
Cel strategiczny II.....	26
Poprawa stanu infrastruktury technicznej warunkującej rozwój gospodarczy i społeczny oraz ochronę walorów środowiskowych	26
Cel strategiczny III.....	27
Poprawa warunków dla rozwoju lokalnej gospodarki	27
5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej	29
6. Ustalenia i rekomendacje do lokalnych dokumentów planistycznych	35
Zasad ochrony środowiska i jego zasobów, w tym ochrony powietrza, przyrody i krajobrazu ...	35
Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.....	36
Kierunki zmian w strukturze zagospodarowania terenów.....	37
Zasady lokalizacji obiektów handlu wielkopowierzchniowego.....	39
Zasady lokalizacji kluczowych inwestycji celu publicznego.....	39
Kierunki rozwoju systemów komunikacji, infrastruktury technicznej i społecznej.....	39
Zasady lokalizacji urządzeń wytwarzających energię o mocy zainstalowanej przekraczającej 500 kW	40
Zasady lokalizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko	41
Zasady kształtowania rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej.....	41
Zasady kształtowania zagospodarowania przestrzennego na obszarach zdegradowanych i obszarach rewitalizacji oraz obszarach wymagających przekształceń, rehabilitacji, rekultywacji lub remediacji.....	41

STRATEGIA ROZWOJU GMINY WĄWOLNICA NA LATA 2024-2030

7. Obszary strategicznej interwencji określone w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku	42
8. System realizacji strategii, w tym wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych	45
8.1 Podmioty odpowiedzialne za opracowanie i uchwalenie strategii	45
8.2 Podmioty zaangażowane w realizację Strategii	45
8.3 Zasady realizacji strategii	47
8.4 Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych	48
8.5. Zasady prowadzenia monitoringu Strategii Gminy Wąwolnica	48
8.5 Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych.....	54
9. Ramy finansowe i źródła finansowania.....	55
Fundusze Unii Europejskiej:	55
Inne Fundusze Zewnętrzne:	55
Środki krajowe:.....	55
Budżet gminy:.....	55
Środki z budżetu powiatu:.....	55
Partnerstwa publiczno-prywatne (PPP):	55
Spis grafów:	57
Spis tabel:	57
Spis rycin:	57
Spis rysunków:.....	57

1. Wstęp

Strategia Rozwoju Gminy Wąwolnica na lata 2024-2030 to dokument, który wyznacza kierunki działania samorządu, stanowiąc fundament do prowadzenia polityki zrównoważonego rozwoju gminy. Strategia Rozwoju Gminy to także podstawa do opracowywania dokumentów niezbędnych do korzystania z różnych mechanizmów wsparcia rozwoju w wieloletniej perspektywie. Tworzenie strategii wynika z potrzeby definiowania świadomych celów, na podstawie których określany jest plan działania zawarty w dokumentach wykonawczych.

Dokument bazuje na zasadach ciągłości w planowaniu strategicznym, wykorzystując doświadczenia zdobyte przy realizacji wcześniejszych planów rozwojowych. Poprzednia Strategia Rozwoju Gminy Wąwolnica do roku 2015 wyznaczała cele w zakresie:

- poprawy stanu infrastruktury technicznej i społecznej,
- wsparcia lokalnej gospodarki,
- rozwoju usług dla mieszkańców.

Do najważniejszych inwestycji Gminy Wąwolnica zrealizowanych przez ostatnie kilkanaście lat zarówno środkami własnymi gminy, jak i z pomocą funduszy unijnych należą takie projekty jak:

- Poprawa systemu wodno-kanalizacyjnego gminy i przebudowa oczyszczalni ścieków w Wąwolnicy.

Inwestycja zrealizowana w latach 2020-2022. W jej ramach przeprowadzono prace modernizacyjne oczyszczalni ścieków. Projekt otrzymał dofinansowanie z RPO WL w ramach działania 6.4 Gospodarka wodno-ściekowa. Wartość projektu to 7 650 312,76 zł (dofinansowanie z UE to 3 279 148,90 zł). Celem projektu było zapewnienie ciągłości dostaw wody oraz odbioru ścieków na terenie gminy Wąwolnica.

- Przebudowa stacji uzdatniania wody w Karmanowicach.

Inwestycja rozpoczęta w 2021 roku, zakończona w roku 2023. Projekt otrzymał dofinansowanie z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020. Celem operacji była poprawa warunków życia mieszkańców na terenie gminy Wąwolnica poprzez przebudowę ujęcia wody i stacji uzdatniania wody w Karmanowicach. Przebudowa stacji umożliwia mieszkańcom pobór wody z sieci wodociągowej w odpowiedniej ilości i o odpowiedniej jakości. Zaopatrzenie mieszkańców w wodę wpłynie na rozwój gospodarczy obszaru i przyczyni się do wspierania lokalnego rozwoju.

- Przebudowa budynku dawnego przedszkola wraz ze zmianą sposobu użytkowania na Centrum Integracji Społecznej w Wąwolnicy

Inwestycja rozpoczęła się w roku 2021. Planowany termin zakończenia to grudzień 2024 r. Zakres obejmuje przebudowę budynku dawnego przedszkola wraz ze zmianą sposobu użytkowania na Centrum Integracji Społecznej w Wąwolnicy. Inwestycja obejmuje prace przy budynku drewnianym o kubaturze 755 m³ wpisanym do gminnej ewidencji zabytków. Swoim zakresem obejmuje roboty rozbiórkowe (tynków, instalacji, elementów drewnianych), roboty budowlane związane z zabezpieczeniem ścian fundamentów i ścian kamiennych piwnic, roboty naprawcze struktury murów, wymianę elementów drewnianych konstrukcji dachowej i ścian zewnętrznych (z wykonaniem ocieplenia) z deską szalunkową. Wykonanie robót wewnętrznych: ścian działowych, tynków renowacyjnych, okładzin ściennych, podłóg, sufitów podwieszanych, stolarki drzwiowej i okiennej, wyposażenie. Budowa instalacji elektrycznej oświetlenia, Lan i CCTV, instalacji wodnej, kanalizacji sanitarnej, gazowej, grzewczej. Wykonanie zagospodarowania terenu, schodów terenowych, chodników, ogrodzenia oraz budowę zewnętrznej instalacji kanalizacji deszczowej i elektrycznej, oświetlenia terenu i CCTV, trawników.

- Przebudowa sieci wodociągowej w Wąwolnicy.

W ramach projektu rozbudowano sieć wodociągową i wymieniono rurociągi z azbestu na nowe z PCV w obrębie ul. Bełżyckiej, Słowiczej Doliny i częściowo Rynku. Wartość zadania wyniosła 757 978,25 zł, wartość dofinansowania to 228 000 zł darowizny od firmy Nestle Polska S.A. oraz 258 512,00 zł z Funduszu Przeciwdziałania COVID-19.

- Projekt pt. "Ekologiczna Gmina Wąwolnica".

Zadanie otrzymało dofinansowanie w ramach konkursu z działania 4.1 Wsparcie wykorzystania OZE. Wartość projektu to 919 139,00 zł, wartość dofinansowania 1 118 847,60 zł. Projekt polegał na założeniu 104 sztuk zestawów kolektorów słonecznych, ponadto przewidywał zaprojektowanie i wykonanie portalu internetowego, który pełnił funkcje: edukacyjne, promocyjne, usługi on-line, usługę wykonania SW, a także usługę inspektora nadzoru. Główny cel to zwiększenie stosowania OZE na terenie Gminy Wąwolnica. Ponadto projekt pozwolił na upowszechnienie technologii wytwarzania czystej energii wśród mieszkańców poprzez powszechny montaż OZE na terenie gminy. Kolejnym efektem projektu jest redukcja zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego poprzez zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. Działania przewidziane w projekcie przyczyniają się do poprawy stanu jakości powietrza zawartych w Programie Ochrony Powietrza Dla Strefy Lubelskiej poprzez ograniczenie emisji pyłu PM10 z indywidualnych systemów grzewczych.

- Poprawa efektywności energetycznej budynku Urzędu Gminy Wąwolnica.

Projekt otrzymał dofinansowanie z działania 5.2 efektywność energetyczna sektora publicznego. Wartość projektu to 1 678 293,58 zł, wartość dofinansowania to 465 362,11 zł. Celem projektu była poprawa efektywności energetycznej działalności JST w budynku Urzędu Gminy w Wąwolnicy.

- Modernizacja Zespołu Szkolno- Przedszkolnego w Wąwolnicy.

Inwestycja jest realizowana od 2018 roku. Całkowity koszt wynosi 4.188.115,19 zł. Projekt jest współfinansowany ze środków Ministerstwa Sportu (432.400,00 zł) oraz Rządowego Funduszu Polski Ład (1.450.000,00 zł). W ramach inwestycji dokonano szeregu prac modernizacyjnych, mających na celu poprawę warunków edukacyjnych i sportowych uczniów oraz przedszkolaków. Zakres modernizacji obejmuje:

- wymianę centralnego ogrzewania na nowoczesny, energooszczędny system,
- modernizację instalacji elektrycznej, z uwzględnieniem rozwiązań oszczędzających energię,
- remont podłóg i parkietów, zwiększający komfort użytkowania sal lekcyjnych i sportowych,
- gruntowny remont sali gimnastycznej, z naciskiem na poprawę bezpieczeństwa i funkcjonalności,
- przeprowadzenie termomodernizacji budynku, co znacząco zmniejszyło zużycie energii i koszty eksploatacji,
- odnowienie elewacji budynku głównego, co wpłynęło na estetykę i ochronę przed czynnikami atmosferycznymi,
- wymianę dachu, zabezpieczającą budynek przed przeciekami i poprawiającą izolację,
- instalację paneli fotowoltaicznych, wspierającą zrównoważony rozwój i ograniczającą emisję CO₂,
- zagospodarowanie boiska wielofunkcyjnego oraz stworzenie placu zabaw dla przedszkolaków, co sprzyja aktywności fizycznej i integracji dzieci,
- modernizację wejścia do budynku, poprawiającą dostępność i estetykę,
- utworzenie sali ćwiczeń dla ciężarowców w piwnicy szkoły, wspierającą rozwój sportu specjalistycznego.

Dzięki tym działaniom, Zespół Szkolno-Przedszkolny w Wąwolnicy stanie się nowoczesnym i przyjaznym miejscem do nauki, sportu oraz rozwoju dzieci i młodzieży. Inwestycja nie tylko poprawi warunki techniczne obiektu, ale również przyczyni się do oszczędności energetycznych oraz podniesie standard edukacyjny.

➤ Modernizacja budynku szkoły w Karmanowicach.

W latach 2020-2023 przeprowadzono kompleksową modernizację budynku szkoły. Całkowity koszt wyniósł 2.771.143,56 zł. Projekt został w dużej mierze sfinansowany z Rządowego Funduszu Polski Ład, który zapewnił dofinansowanie w wysokości 2.160.000,00 zł. Modernizacja miała na celu poprawę warunków technicznych oraz funkcjonalności placówki, a także zwiększenie jej efektywności energetycznej.

Zakres prac obejmował:

- zagospodarowanie terenu wokół szkoły, w tym utworzenie dużego placu manewrowego od frontu, co poprawiło bezpieczeństwo i wygodę komunikacji,
- przeprowadzenie termomodernizacji budynku, która znacznie obniżyła zapotrzebowanie na energię cieplną, a tym samym koszty eksploatacji,
- wymianę kotłowni oraz systemu centralnego ogrzewania na nowoczesne, energooszczędne rozwiązania,
- modernizację instalacji elektrycznej, wraz z instalacją paneli fotowoltaicznych, co pozwala na produkcję energii odnawialnej i dalsze obniżenie kosztów utrzymania budynku,
- remont sal lekcyjnych, w tym wymianę podłóg i stolarki drzwiowej, co przyczyniło się do podniesienia komfortu i estetyki wnętrza.

Dzięki tym działaniom szkoła w Karmanowicach zyskała nowoczesny, funkcjonalny wygląd oraz znacznie lepsze warunki do nauki i pracy. Inwestycja nie tylko podniosła standardy techniczne budynku, ale również przyczyniła się do zrównoważonego rozwoju placówki, promując wykorzystanie energii odnawialnej oraz poprawę efektywności energetycznej.

Realizacja projektów przez gminę znacząco poprawiła jakość życia jej mieszkańców. Cel osiągnięto między innymi poprzez: poprawę jakości dostarczanej wody, ograniczenie ilości awarii na sieciach dostarczających wodę, obniżenie kosztów związanych z utratą wody, obniżenie kosztów operacyjnych, zmniejszenie emisji CO₂ a także poprawę warunków pracy urzędników, co przełożyło się na lepszą obsługę mieszkańców. Projekt „Ekologiczna Gmina Wąwolnica” zwiększył świadomość ekologiczną mieszkańców i poprawił stan środowiska. „Przebudowa stacji uzdatniania wody w Karmanowicach” oraz „Poprawa systemu wodno-kanalizacyjnego” i „Przebudowa oczyszczalni ścieków” poprawiły infrastrukturę wodną i sanitarną, co korzystnie wpłynęło na zdrowie i komfort życia mieszkańców. Z kolei projekt „Przebudowa budynku dawnego przedszkola na Centrum Integracji Społecznej w Wąwolnicy” poprawi jakość życia mieszkańców poprzez wsparcie integracji społecznej, zawodowej oraz organizowanie różnorodnych inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych.

Gmina Wąwolnica planuje kontynuację działań w obszarze infrastruktury technicznej oraz kultury, w tym rewitalizację rynku, aby stworzyć atrakcyjne warunki do aktywnego wypoczynku i integracji społecznej.

Strategia Rozwoju Gminy Wąwolnica na lata 2024-2030 jest dokumentem kompleksowym, uwzględniającym potrzeby i aspiracje lokalnej społeczności. Powstała z udziałem mieszkańców, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych oraz przedstawicieli sektora publicznego. Dzięki tej współpracy, strategia odzwierciedla rzeczywiste wyzwania i możliwości, a jej realizacja przyczyni się do dalszego zrównoważonego rozwoju Gminy. Strategia stanowi również istotne narzędzie informacyjne dla mieszkańców i partnerów zewnętrznych, wskazując kierunki rozwoju Gminy oraz obszary współpracy w realizacji zaplanowanych zadań. Kompleksowe podejście do planowania strategicznego, integracja działań samorządu i społeczności lokalnej oraz skuteczne zarządzanie projektami to kluczowe elementy, które zapewnią pomyślną realizację Strategii Rozwoju Gminy Wąwolnica.

Równoległe do tworzenia Strategii Gmina podjęła działania zmierzające do uzyskania statusu miasta wojewódzkiego co jest planowane na dzień 1 stycznia 2025 roku na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 lipca 2024 r. Zmiana ta niesie ze sobą liczne korzyści i możliwości rozwoju zarówno dla samej Wąwolnicy, jak i jej mieszkańców.

Uzyskanie statusu miasta wojewódzkiego wpłynie z pewnością na:

- Zwiększenie prestiżu i rozpoznawalności: Wąwolnica, jako miasto wojewódzkie, zyska na znaczeniu, co może przyciągnąć nowych inwestorów, turystów oraz przedsiębiorców. Miasta wojewódzkie pełnią kluczową rolę w rozwoju regionalnym, a ich znaczenie administracyjne i gospodarcze sprzyja rozbudowie infrastruktury.
- Rozwój infrastruktury i inwestycje: Zmiana statusu miasta może prowadzić do zwiększenia nakładów na infrastrukturę, zarówno drogową, jak i publiczną. Nowe inwestycje w komunikację, edukację, kulturę czy służbę zdrowia mogą znacząco poprawić jakość życia mieszkańców.
- Wzrost funduszy na rozwój lokalny: Miasto wojewódzkie ma większy dostęp do środków z funduszy krajowych i unijnych przeznaczonych na rozwój miast. To może przyspieszyć realizację projektów związanych z rewitalizacją, ochroną środowiska, czy cyfryzacją.
- Tworzenie nowych miejsc pracy: Status miasta wojewódzkiego może przyciągnąć nowe firmy oraz instytucje administracyjne, co z kolei wpłynie na rozwój rynku pracy. Zwiększy się także zapotrzebowanie na usługi, co może generować nowe miejsca pracy w sektorze prywatnym.
- Podniesienie poziomu oferty kulturalnej i edukacyjnej: Dzięki nowemu statusowi miasta, Wąwolnica może stać się miejscem organizacji większej liczby wydarzeń kulturalnych, sportowych i edukacyjnych, co przyczyni się do wzbogacenia życia kulturalnego

mieszkańców. Możliwość powstawania nowych instytucji kultury i ośrodków naukowych może wpłynąć na podniesienie poziomu edukacji w regionie.

– Zwiększenie atrakcyjności turystycznej: Wąwolnica, posiada bogatą historię i walory turystyczne. Potencjał ten może zostać lepiej wykorzystany i wpłynie na wzrost atrakcyjności tego regionu dla turystów. Status miasta wojewódzkiego może być dodatkowym atutem w promocji turystyki i rozwoju branży hotelarskiej oraz gastronomicznej.

Dzięki tym zmianom, Wąwolnica ma szansę na dynamiczny rozwój, który przyniesie długofalowe korzyści zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej.

2. Wnioski z przeprowadzonej diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Wąwolnica

2.1. Sposób podejścia do formułowania wniosków

Podstawowym źródłem dla formułowania wniosków była analiza potencjałów i barier rozwojowych wynikających z **uwarunkowań wewnętrznych obszaru**. Pogłębiony materiał analityczny odnoszący się do poszczególnych czynników w sferze gospodarczej, społecznej, środowiskowej, a także przestrzennej, jest zawarty w dokumencie „Diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Wąwolnica”¹. Dokonana tam analiza poszczególnych zjawisk uwzględnia odniesienie do danych regionalnych oraz w porównaniu do wybranych gmin o podobnym charakterze².

Drugim elementem było uwzględnienie **uwarunkowań zewnętrznych**, które mogą wspierać wykorzystanie atutów obszaru i przyspieszać pozytywne zmiany, ale mogą też stanowić zagrożenie dla rozwoju gminy. Do najistotniejszych uwarunkowań zewnętrznych należą:

- procesy globalne (zmiany klimatyczne oraz powiązane z tym zagadnieniem stan powietrza oraz kurczące się zasoby wody; zmiany technologiczne w tym rewolucja cyfrowa, wpływające nie tylko na procesy gospodarcze, ale również funkcjonowanie społeczeństwa; rosnące nierówności społeczne; zjawiska kryzysowe w tym skutki pandemii SARS-COV-2 oraz wojny w Ukrainie);
- polityki Unii Europejskiej, w tym Nowy Zielony Ład oraz istotne z punktu widzenia gminy polityki wspierające rozwój jak Polityka Spójności, Wspólna Polityka Rolna;
- kierunki polityki rozwojowej kraju oraz Województwa Lubelskiego.

W formułowaniu wniosków zastosowano podejście funkcjonalne. Podejmując dany wątek tematyczny nie odniesiono się wyłącznie do uwarunkowań wewnętrznych obszaru partnerstwa, ale i do szans, i zagrożeń wynikających z otoczenia zewnętrznego.

¹ Dokument opracowany jesienią 2022r.

² Grupę porównawczą stanowiły gminy: Markuszów oraz Kurów (w województwie lubelskim), Gzy w województwie mazowieckim), Rokielnica (w województwie podkarpackim) oraz gmina Kolno (w województwie podlaskim)

2.2 Wnioski w sferze społecznej

Istotne wyzwania gminy związane są przede wszystkim ze **zmianami demograficznymi**. Od 2015r. do 2023r. **liczba mieszkańców zmniejszyła** się o 260 osób czyli o 4%. Spośród gmin porównawczych tak duży spadek obserwowany był tylko w gminie Kolno. Trend spadkowy dotyczy większości sołectw jednak są miejscowości, które zyskują mieszkańców: Bartłomiejowice, Rąblów, Kębło, Stanisławka, Zarzeka).

Spadek liczby ludności jest pochodną dwóch zjawisk. Pierwszym jest **przyrost naturalny**, którego wskaźnik na 1 tys. mieszkańców dla gminy Wąwolnica był od 2015r. ujemny i wahał się od -4,71 do -12,04. Był to jednocześnie najniższy (poza nielicznymi wyjątkami) wskaźnik w przyjętej grupie porównawczej. Drugim czynnikiem są **migracje**. Od 2016 roku³ tylko dwa lata odznaczały się dodatnim saldem migracji – i to bardzo niskim (jedna osoba), a w pozostałych latach gminę charakteryzował odpływ migracyjny. Jest to sytuacja podobna do większości pozostałych gmin w grupie porównawczej.

Skutkiem powyższych zjawisk jest **starzenie się społeczności**. Co prawda grupa osób młodych w gminie Wąwolnica powiększyła się (do 18,7% w ogólnej liczbie ludności), ale w nieco szybszym tempie rósł udział osób **w wieku poprodukcyjnym** (do 22% ogółu mieszkańców). Choć na tle grupy porównawczej sytuacja ta wygląda dość korzystnie (stosunkowo niska dynamika zmian), nie zmienia to faktu, iż powiększająca się grupa osób starszych będzie wywoływała **zmianę zapotrzebowania na rodzaje usług i formy ich świadczenia** (w tym zwiększone zapotrzebowanie na usługi zdrowotne i opiekuńcze), a w przyszłości może być znaczącym **wyzwaniem dla rynku pracy** (zapewnienie kadr dla lokalnej gospodarki). Elementem łagodzącym może być w tym względzie popularyzacja cyfryzacji oraz automatyzacji pracy, a więc ograniczanie popytu na pracowników przez nowoczesne przedsiębiorstwa.

Odpływ ludzi młodych świadczy o niskiej atrakcyjności zamieszkania na terenie gminy, a jednocześnie **osłabia jej przyszły potencjał społeczny, tracąc osoby w wieku rozwojowym, dobrze wykształcone i kreatywne**. Podczas warsztatów mieszkańcy wskazywali na czynniki zniechęcające młodych ludzi do pozostania na terenie gminy: brak atrakcyjnych dla młodzieży miejsc spędzania czasu wolnego, problemy na rynku pracy, niska atrakcyjność gminy do zamieszkania czy niedostosowane godziny kursowania transportu publicznego, blokujące możliwość korzystania z oferty usług w godzinach wieczornych. Warto natomiast zwrócić uwagę na zmiany w planach miejscowych, które otworzyły nowe tereny

³ Dane publikowane przez GUS od 2016r.

przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową. Może być to istotnym impulsem do osiedlania się nowych mieszkańców.

Zmiany demograficzne bardzo wyraźnie **wpływają na popyt na usługi opiekuńcze dla dzieci oraz edukacyjne**. Liczba miejsc w przedszkolach co do zasady odpowiada zapotrzebowaniu na edukację wczesnoszkolną, którą objętych jest ok. 2/3 dzieci w wieku 3-6 lat. Jest to częściowo efekt modelu funkcjonowania rodzin, a częściowo zakresu oferowanych usług (ze względu na brak pełnego wyżywienia oraz jedynie pięciogodzinną opiekę oferowaną w przedszkolu

w Karmanowicach niektóre dzieci dowożone są przez rodziców do przedszkoli poza teren gminy).

Istotnym problemem dla mieszkańców natomiast jest **brak żłobka** (najbliższy znajduje się w Nałęczowie), choć zapotrzebowanie na tę usługę i tak jest ograniczane dzięki wciąż silnym rodzinom wielopokoleniowym.

Liczba uczniów szkół podstawowych w ostatnich latach podlega niewielkim fluktuacjom. Współczynnik skolaryzacji brutto wahał się w poszczególnych latach: najwyższą wartość osiągnął w 2016r. (85,4%), a najniższą w 2023r. (73,2%). Oznacza to, iż znacząca część dzieci i młodzieży mieszkających na terenie gminy Wąwolnica uczy się w szkołach gmin sąsiednich. Jest to zjawisko obserwowane również w gminach z grupy porównawczej.

Malejąca liczba uczniów stwarza dobre warunki do podnoszenia jakości nauczania (mniej liczne oddziały), tym bardziej, że większość kadry pedagogicznej stanowią doświadczeni nauczyciele. Jednak utrzymywanie stosunkowo niewielkich szkół **generuje coraz większe wyzwania dla budżetu gminy**. Ze względu na przyszkolną infrastrukturę już teraz szkoły są dla lokalnej społeczności czymś więcej niż placówką edukacyjną, warto więc rozwinąć pełnione przez nie funkcje. Podczas warsztatów z mieszkańcami zwrócono uwagę na konieczność wsparcia dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, wsparcia psychologicznego czy organizacji dodatkowych zajęć rozwijających talenty i wyrównujących szanse edukacyjne. Na potrzeby dodatkowego wsparcia uczniów wąwolnickich szkół wskazują również wyniki egzaminów ósmoklasistów, nieco niższe niż w gminach poddanych analizie.

Naukę **w szkołach ponadpodstawowych** młodzież z gminy Wąwolnica kontynuuje najczęściej na terenie innych gmin powiatu puławskiego (w tym w samych Puławach), co wiąże się z koniecznością dojazdów.

Działalność kulturalna na terenie gminy Wąwolnica animowana jest głównie przez bibliotekę publiczną oraz Gminny Dom Kultury w Wąwolnicy. Mieszkańcy gminy Wąwolnica **uczestniczą w organizowanych imprezach mniej chętnie** w porównaniu do mieszkańców województwa lubelskiego (choć może to wynikać ze stosunkowo niewielkiej ilości tego typu imprez), znacznie **obniżyło się również czytelnictwo**. Mieszkańcy **chętnie angażują się natomiast w działalność różnych grup artystycznych**, co świadczy zarówno o ich potrzebach realizacji, jak i dobrze dostosowanej ofercie GDK. Jednocześnie **podczas warsztatów z mieszkańcami oferta kulturalna oraz wykorzystanie potencjału kulturowego gminy zostało ocenione krytycznie**. Wskazano również na niskie zaangażowanie w działalność kulturalną ludzi młodych. Taki odbiór może wynikać ze słabej komunikacji na linii jednostki kultury-mieszkańcy lub prostego faktu lokalizacji tych placówek w jednej miejscowości.

Na terenie gminy **dostęp do infrastruktury sportowej jest dość ograniczony** – występuje ona tylko w Wąwolnicy oraz Karmanowicach. Może być to przyczyną dość ograniczonego zaangażowania mieszkańców w działalność klubu sportowego.

Opieka zdrowotna na terenie gminy Wąwolnica realizowana jest przez **przychodnię podstawowej opieki medycznej (POZ) oraz prywatne przychodnie stomatologiczne** zlokalizowane w Wąwolnicy oraz Kęble. Dostęp do leczenia specjalistycznego na terenie gminy był wskazywany jako jeden z problemów podczas warsztatów z mieszkańcami, choć ekonomia stawia postulat pod znakiem zapytania. Leczenie specjalistyczne, w tym szpitalne, możliwe jest w najbliższych ośrodkach miejskich (Puławy, Nałęczów) oraz w Lublinie. Ważne natomiast w tym kontekście jest zapewnienie sprawnego i dostosowanego do potrzeb mieszkańców ponadlokalnego transportu publicznego.

Jak wskazano w analizie demograficznej społeczeństwo gminy Wąwolnica starzeje się. W związku z tym pojawia się potrzeba dla **zapewnienia opieki oraz działań włączających dla seniorów**. Na terenie gminy **nie funkcjonuje żaden dom opieki dla osób starszych**, seniorzy utrzymują swoją aktywność m.in. dzięki działaniu stowarzyszeń oraz funkcjonującego od niedawna Klubu Seniora. Uzupełnieniem usług w dziedzinie opieki zdrowotnej oraz opieki społecznej jest działalność Samodzielnego Publicznego Psychiatrycznego Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego w Celejowie, przy czym działalność tej jednostki ma charakter ponadlokalny.

Korzystanie z różnych form pomocy społecznej ulega ograniczeniu, choć w tempie nieco niższym niż średnio dla województwa lubelskiego. Wciąż jednak istnieje grupa ok. 100 rodzin, która takiego wsparcia wymaga, głównie z powodu ubóstwa, bezradności w sprawach opiekuńczo- wychowawczych oraz bezrobocia. Zmniejszyła się również grupa rodzin z gminy Wąwolnica otrzymująca zasiłek rodzinny oraz zasięg wsparcia zasiłkiem rodzinnym^{4,5} z 41% do 30%. Ograniczenie potrzeb w zakresie wsparcia wynika częściowo z poprawy sytuacji gospodarstw domowych, a częściowo ze względów demograficznych czy formalnych (zmniejszanie się liczby dzieci, uzyskiwanie świadczenia emerytalnego przez osoby pobierające dotychczas zasiłek stały, wzrost płacy minimalnej). Gmina nie udziela wsparcia w postaci mieszkania socjalnego zarówno z powodu braku takich lokali, jak i braku zgłaszanego zapotrzebowania.

Na terenie gminy Wąwolnica w przypadku dwóch rodzajów wyborów (samorządowe 2018 oraz do Parlamentu Europejskiego 2019) **frekwencja wyborcza była dość niska**, nie osiągnęła 50%. Wyborcy byli bardziej zmotywowani podczas wyborów parlamentarnych w 2023r. (frekwencja 68,39%) oraz samorządowych w 2024r. (53,67%). Szczególnie niepokojące jest niskie zainteresowanie mieszkańców gminy wyborami samorządowymi. Może to świadczyć o niskim zaangażowaniu w sprawy lokalne oraz niskim poczuciu sprawczości – wpływu na konstrukcję władz lokalnych. Jednocześnie mieszkańcy gminy **bardzo chętnie angażują się w działalność organizacji społecznych**, głównie o charakterze integracyjnym, kulturalnym oraz sportowym.

Gminę Wąwolnica należy uznać za **obszar stosunkowo bezpieczny**. Z danych Policji wynika, że przestępstw było niewiele, głównie dotyczyły znęcania się nad rodziną. Przemoc w rodzinie oraz alkoholizm były wskazywane przez mieszkańców podczas warsztatów jako bardzo istotne problemy społeczne. **Zdecydowanie wyższa była natomiast liczba wykroczeń**, gdzie największą grupę stanowiły wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi ruchu drogowego oraz (nieco mniej) przeciwko porządkowi i spokojowi. O bezpieczeństwo mieszkańców gminy Wąwolnica w przypadku pożarów, gwałtownych zjawisk pogodowych czy wypadków drogowych dba 7 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych, spośród których 5 posiada siły i środki, aby być w gotowości bojowej.

Sytuacja mieszkaniowa na terenie gminy pod względem dostępności mieszkań (wielkość mieszkań, liczba mieszkań na 1 tys. mieszkańców) jawi się jako korzystna na tle podobnych gmin wiejskich. Jednak jeśli chodzi o dostęp do wodociągu i urządzeń sanitarnych gmina Wąwolnica wypada znacznie słabiej.

⁴ odsetek dzieci, na które ich rodzicom lub opiekunom jest wypłacany zasiłek rodzinny, w grupie wszystkich dzieci do lat 17

⁵ Dane GUS

Wnioski w sferze gospodarczej

Obszar gminy charakteryzuje się **przewagą funkcji rolniczych, wzbogaconych lokalnie** drobną przedsiębiorczością, w tym związaną z przetwórstwem rolno-spożywczym. Wynika to częściowo z faktu uprzywilejowania obszaru gminy jeśli chodzi o prowadzenie produkcji rolnej. **Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej⁶** dla gminy wynosi 86,3 pkt. przy średniej dla województwa lubelskiego (wysokiej na tle kraju) 77,8 pkt. **Jest to niewątpliwym atutem** sprzyjający produkcji żywności o wysokiej jakości. Dodatkowym elementem wspierającym jest wciąż czyste środowisko oraz wiedza i umiejętności wielu producentów rolnych. Kwestią **problematiczną** pozostaje natomiast **ekonomiczny wymiar działalności rolnej**. Gospodarstwa – mimo tendencji do powiększania - wciąż są nieduże, co powoduje ich relatywnie niską specjalizację i towarowość. Warto wspomnieć, że w gospodarstwach rolnych pracuje niemal połowa osób w wieku produkcyjnym gminy Wąwolnica. Ponadto, sektor rolny zależny jest od zmian klimatycznych, których wpływ jest obserwowany również na Powiślu (okresy suszy lub podtopień, gradobicia). Mimo powyższych wyzwań obserwacja trendów globalnych pozwala stwierdzić, że **produkcja rolna może być przekuta na lokalny atut**. Postawy świadomych konsumentów, poszukujących żywności wysokiej jakości, mogą być szansą na zwiększenie zysków nie tylko rolników, ale i przedsiębiorstw działających w branży rolno-społawczej. Wymaga to stosowania nowoczesnych rozwiązań, ogólnej dbałości o jakość środowiska, dalszej specjalizacji gospodarstw czy rozwijania produkcji ekologicznej. Najpoważniejszym wyzwaniem jest **integracja producentów rolnych, rozszerzenie działalności przetwórczej oraz budowanie marki obszaru jako strategicznego w regionie producenta żywności o wysokich walorach**. Aspekt ten powinien być również wykorzystany w budowanej ofercie turystycznej.

Na terenie gminy **przybywa podmiotów gospodarczych, a dynamika przyrostu w ostatnich latach jest wyższa niż w regionie**. W 2023 r. na terenie gminy Wąwolnica działało 416 podmiotów wpisanych do rejestru REGON. Niemniej jednak należy zwrócić uwagę na fakt, iż w strukturze wielkościowej **dominują firmy mikro, zatrudniające do 9 osób**. Dodatkowo w grupie tej nieco ponad 80% podmiotów to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

⁶ Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, opracowany przez Instytut Upraw, Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach, odzwierciedla potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikający z warunków naturalnych. Przy konstrukcji wskaźnika wzięto pod uwagę ocenę jakości i przydatności rolniczej gleb, agroklimatu, rzeźby terenu oraz stosunków wodnych gleb.

Poprawił się również **wskaźnik nasycenia przedsiębiorczością** (liczba podmiotów przypadających na 1 tys. mieszkańców), którego wartość powoli przybliżyła się do wartości dla województwa lubelskiego. Jego systematyczny wzrost należy traktować jako pozytywny symptom zwiększenia skłonności mieszkańców gminy Wąwolnica do prowadzenia działalności gospodarczej.

W strukturze gospodarki obserwowane są pozytywne tendencje zmian: spadł udział firm zaliczanych do sekcji G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), wzrósł natomiast sekcji F (budownictwo). Wskazuje to na **większą dywersyfikację gospodarki**, a zatem większą stabilność i odporność w okresie dekonunktury.

Na uwagę zasługuje wysoki w stosunku do wartości dla regionu udział sekcji I (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), co może wskazywać na coraz lepsze **„wpisywanie się” gminy Wąwolnica w umacniającą się funkcję sąsiednich gmin turystycznych**. Podstawową bazę noclegową na terenie gminy Wąwolnica stanowiło 5 turystycznych obiektów noclegowych, z tego 4 obiekty całoroczne. Powyższe obiekty dysponowały 93 miejscami noclegowymi. Niewątpliwą atrakcją gminy są zabytki, w tym Sanktuarium Matki Bożej Kębelskiej w Wąwolnicy, oraz miejsca służące aktywnemu wypoczynkowi (stoki narciarskie, szlaki rowerowe, Park Labiryntów, Muzeum Miniatur, itd.) Ponadto, walory przyrodnicze i krajobrazowe, a także wysokiej jakości produkty rolne są ważnym zasobem dla tworzenia oferty pobytowej dla aktywnych turystów, spragnionych życia blisko natury. Ze względu na położenie gminy Wąwolnica pomiędzy uznanymi w skali kraju gminami turystycznymi Nałęczów i Kazimierz Dolny **turystyka ma charakter przejazdowy lub krótko pobytowy** w celu zobaczenia lokalnych atrakcji. W trakcie warsztatów mieszkańcy podkreślali, że **gmina nie wykorzystuje w pełni swoich potencjałów turystyczno-rekreacyjnych**. Zwracano uwagę na brak urządzonych atrakcyjnych punktów widokowych, fragmentaryzację tras turystycznych oraz braki w ich oznakowaniu czy trudny dostęp do zabytkowych obiektów. Rozwinięcie branży turystycznej na terenie gminy wymaga zacieśnienia współpracy z sąsiednimi samorządami (szczególnie Nałęczowem i Kazimierzem Dolnym), a także przedsiębiorcami i organizacjami pozarządowymi na rzecz stworzenia **spójnych produktów**.

Z punktu widzenia **dostępu mieszkańców do podstawowych usług, w tym komercyjnych**, istotna jest ich lokalizacja na terenie gminy. Na terenie gminy Wąwolnica nie działa stacja paliw. Sklepy funkcjonują w większych miejscowościach: w Wąwolnicy (8), Karmanowicach (2), i Rąblowie (1). Dodatkowo, w Wąwolnicy działa gminne targowisko, które w opinii mieszkańców należy do zaniedbanych przestrzeni⁷.

⁷ Stan ten ulegnie zmianie po modernizacji placu targowego w 2024 r.

Rynek pracy kształtowany jest przez aktywność przedsiębiorców, ale istotnym czynnikiem są też zmiany demograficzne. Z analizy demografii wynika, iż liczba **osób w wieku produkcyjnym** mieszkających na terenie gminy Wąwolnica w latach 2015-2021 zmniejszyła się o niemal 13%. Z kolei liczba osób w wieku poprodukcyjnym przewyższa od 2015r. grupę ludzi młodych, a różnica ta w ostatnich latach się powiększyła. Zjawisko to w krótkiej perspektywie oddziałuje pozytywnie na spadek bezrobocia, ale w perspektywie kilku - kilkunastu lat **może doprowadzić do problemów z zapewnieniem odpowiedniej ilości kadr dla lokalnej gospodarki**. Dalszy spadek liczby osób w wieku produkcyjnym oznaczać może brak pracowników niezbędnych dla zaspokojenia podstawowych usług (tym np. opieki dla rosnącej rzeszy osób starszych). Oznacza to konieczność podjęcia działań na rzecz **bardziej efektywnego wykorzystania dostępnych zasobów kadrowych oraz zachęcenia** ludzi młodych do pozostania na terenie partnerstwa.

Istotnym czynnikiem jest edukacja ekonomiczna ludzi młodych i wsparcie osób chcących rozpocząć własną działalność gospodarczą. **Częściowym antidotum** na prognozowane problemy rynku pracy mogą być postępujące w przedsiębiorstwach **procesy cyfryzacji i automatyzacji**, ograniczające popyt na pracowników, a także popularyzacja elastycznych form świadczenia pracy (telepraca, praca na część etatu).

Problem **bezrobocia** na terenie gminy Wąwolnica uległ ograniczeniu. Liczba bezrobotnych spadła o niemal połowę i w 2023 r. osoby bez pracy stanowiły 3,7% mieszkańców w wieku produkcyjnym. Niepokojące jest jednak to, że **udział osób pozostających bez pracy dłużej niż rok** to niemal połowa ogólnej liczby zarejestrowanych bezrobotnych. Natomiast w opinii mieszkańców biorących udział w konsultacjach są to często osoby, które cechuje brak motywacji do zmiany swojej sytuacji życiowej.

Odzwierciedleniem sytuacji dochodowej gospodarstw domowych są dochody, jakie uzyskują gminy z tytułu **udziału w podatku dochodowym od osób fizycznych**. Dochody gminy Wąwolnica z tego tytułu **wzrastały systematycznie z dużą dynamiką wzrostu**. Jednak **wartość dochodów z PIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca** w gminie Wąwolnica stanowiła w 2023r. tylko **64% wartości dla województwa lubelskiego**. Dane POLTAX wskazują, że **podstawowymi źródłami dochodów** mieszkańców gminy Wąwolnica w 2020r. były **emerytury** oraz **praca najemna**. Działalność gospodarcza była głównym dochodem dla najmniejszej grupy podatników.

Dochody Gminy Wąwolnica rosły sukcesywnie i z dużą dynamiką (245% w stosunku do 2015r.) i w 2023r. osiągnęły wartość 33 299 725 zł. Również wielkość dochodów przypadających na 1 mieszkańca przybliżyła się do średniej dla województwa lubelskiego. **Zmniejszyła się natomiast samodzielność finansowa gminy**: udział dochodów własnych w dochodach ogółem spadł do 26,5% i była to niemal największa skala spadku wśród gmin porównawczych. Oznacza to, że wysokie dochody są budowane głównie na bazie subwencji i środków zewnętrznych (co świadczy o zapobiegliwości władz gminnych), a nie na własnym potencjale gospodarczym. **Poziom wydatków**, w szczególności inwestycyjnych, wskazuje na

dążność JST do zwiększania swojego majątku, świadczy zatem o **polityce nastawionej na inwestowanie w rozwój, a nie jedynie bieżące administrowanie**.

Mimo wielu pozytywnych symptomów należy dostrzegać, że **potencjał gospodarczy gminy pozostaje nadal relatywnie niski**. Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy wskazywali na brak terenów inwestycyjnych oraz fakt posiadania potencjalnych terenów przez osoby fizyczne, co utrudnia prowadzenie rozmów z inwestorami. Ponadto, nieatrakcyjny rynek pracy, małe możliwości zarobkowania i brak większych zakładów pracy podawane były jako przyczyna emigracji (stałej lub zarobkowej). Dlatego podstawowym wyzwaniem dla gminy jest **stymulowanie rozwoju działających oraz powstawania nowych firm, a także przyciągania działalności gospodarczych** w branżach bardziej opłacalnych, generujących wyższe przychody, a zatem i wynagrodzenia.

Wnioski w sferze środowiskowej i przestrzennej

Istotnym uwarunkowaniem rozwoju gminy Wąwolnica jest jej **położenie w sąsiedztwie gmin Nałęczów, Kazimierz Dolny oraz Puław**, będących miejscami koncentracji ruchu turystycznego w województwie lubelskim. Fakt ten oraz dostępne na terenie gminy zasoby przyrodnicze i kulturowe stwarzają możliwości rozwoju turystyki jako uzupełniającej branży.

Miejscowością koncentrującą większość usług publicznych jest Wąwolnica. Pozostałe miejscowości mają charakter typowo wiejski: dominuje funkcja rolnicza z obecnością funkcji pozarolniczych **pozwalających na zaspokojenie podstawowych potrzeb mieszkańców**.

Na terenie gminy nie występuje żadne miasto, położona jest ona jednak w niedużej odległości od ośrodków lokalnych (Kazimierz Dolny, Nałęczów), subregionalnego (Puawy) oraz regionalnego (Lublin), co oznacza dość dobry dostęp mieszkańców do usług specjalistycznych oferowanych przez te miasta. W tym kontekście istotne jest utrzymanie i ew. rozwinięcie **powiązań komunikacyjnych z tymi ośrodkami**. Podczas spotkań z mieszkańcami wskazywano na to, że rozkłady jazdy przewoźników prywatnych nie są dostosowane do potrzeb mieszkańców Wąwolnicy (np. brak połączeń w późnych godzinach wieczornych). Powoduje to ograniczenia w dojazdach do i z pracy, korzystania z dodatkowych zajęć przez młodzież szkół ponadpodstawowych czy korzystania z usług zdrowotnych i kulturalnych przez seniorów. Brak dobrze zorganizowanego transportu ponadlokalnego **może przyczyniać się do dalszego odpływu mieszkańców z gminy Wąwolnica** do ośrodków oferujących większą gamę usług.

Sieć osadnicza na terenie gminy jest nierównomierna. Wśród 17 miejscowości największa - Wąwolnica – skupia niemal 1/5 mieszkańców gminy oraz większość funkcji administracyjnych i gospodarczych. Z kolei w najmniejszej – Stanisławce - mieszka 51 osób. Przy obserwowanych trendach demograficznych stanowi to niewątpliwe **wyzwanie w kontekście zapewnienia dostępu do usług publicznych, zapewnienia efektywności ekonomicznej zarówno publicznych jak i komercyjnych inwestycji**. Zmniejszająca się liczba mieszkańców może jeszcze pogłębiać te trudności, jeśli nowe inwestycje mieszkaniowe nie będą koncentrowane w ramach istniejących jednostek osadniczych (zagęszczanie zabudowy). Czynnikiem sprzyjającym racjonalizacji systemu dostarczania usług publicznych może być **planowanie ich rozwoju w układzie ponadlokalnym, we współpracy z sąsiednimi gminami**.

W warunkach rozproszonego osadnictwa **narzędziem usprawniającym dostęp do niektórych usług mogą być e-usługi**, pod warunkiem zapewnienia dobrej jakości Internetu oraz wzmacniania kompetencji cyfrowych mieszkańców. Zgodnie z danymi „Raportu o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2023 r.” gmina Wąwolnica należy do obszarów, które charakteryzują się **średnim dostępem do Internetu, zwłaszcza tego o wyższych przepustowościach** (pow. 100 Mb/s). Jest to znaczne utrudnienie z punktu widzenia rozwoju przedsiębiorczości, możliwości prowadzenia pracy zdalnej oraz świadczenia usług publicznych.

Warunki naturalne, w tym ukształtowanie terenu związane z występowaniem gleb lessowych oraz położenie większości obszaru w zasięgu Kazimierskiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny stanowią z jednej strony **pewne ograniczenie dla działalności inwestycyjnej i gospodarczej**, stwarzają jednak **możliwości dla rozwoju segmentów gospodarczych kojarzonych ze zrównoważoną gospodarką**. Warto podkreślić, że choć powierzchniowa sieć wodna jest dość uboga, to gmina jest obszarem występowania **wód termalnych**.

Z analizy danych zawartych w raportach o stanie środowiska, przygotowywanych przez GDOŚ, można wnosić, że na terenie gminy Wąwolnica **ogólny stan czystości powietrza jest zadowalający**. Stwierdzane lokalnie przekroczenia benzo(a)pirenu występują w sezonie grzewczym i są skutkiem **podwyższonej emisji zanieczyszczeń z sektora bytowo-komunalnego** (indywidualne kotły grzewcze, kominki, itp.). Wskazuje to na konieczność dalszych działań w zakresie likwidacji przestarzałych źródeł ogrzewania, poprawy efektywności energetycznej budynków oraz wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych. Należy podkreślić, że poza czynnikiem środowiskowym wchodzi tu w grę aspekt ekonomiczny – rosnących cen energii. Już teraz mieszkańcy gminy biorą udział w Programie "Czyste Powietrze", co pozwala na uzyskanie poprawy jakości powietrza w gminie.

Czynnikiem sprzyjającym czystości powietrza może być ograniczanie transportu prywatnego dzięki budowie sieci bezpiecznych dróg rowerowych i rozwijaniu transportu publicznego. Należy zaznaczyć, że obecnie mieszkańcy przemieszczają się głównie prywatnymi środkami transportu.

Na terenie gminy występuje wiele obiektów i miejsc o charakterze historycznym. Do **najcenniejszych obiektów dziedzictwa kulturowego** gminy, objętych ochroną konserwatorską, zaliczono układy rezydencjonalne, obiekty architektury przemysłowej oraz obiekty i wyposażenie o charakterze sakralnym. Stolica gminy- Wąwolnica- obecnie wieś⁸, jest jedną z najstarszych osad w regionie, z prawami miejskimi w latach 1346-1869 oraz bogatą przeszłością historyczną, której pozostałości są widoczne w układzie urbanistycznym z XVI wieku, zespole kościelnym na wzgórzu malowniczo górującym nad osadą z początków XIV w. Niestety, **wiele wiekowych dziś obiektów** – szczególnie tych położonych w centrum Wąwolnicy- **jest zaniedbanych**. Wpływ na to mają wysokie koszty renowacji, na które nie stać wielu właścicieli budynków. Również wsparcie osób prywatnych środkami publicznymi jest utrudnione, co nie sprzyja współpracy na rzecz ratowania zabytków.

Poza ochroną zabytków mieszkańcy zidentyfikowali również **problemy w zakresie funkcjonalności i estetyki przestrzeni publicznych**. Wynika to częściowo z braku środków na ich poprawne urządzenie, ale przede wszystkim z braku konsensusu z prawnymi właścicielami tych terenów.

⁸ Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 30 lipca 2024 r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany siedziby władz od 1 stycznia 2025r. Wąwolnica odzyska prawa miejskie

Wyposażenie w podstawową infrastrukturę jest różne w zależności od jej typu. Wyposażenie w **infrastrukturę wodociągową** jest przeciętne na tle regionu – w 2021r. 78% mieszkańców gminy Wąwolnica korzystało ze zbiorczego wodociągu. Wynika to jednak raczej z niechęci mieszkańców do podłączenia do sieci (wodociąg dociera do każdego sołectwa). Natomiast stan techniczny sieci należy ocenić jako dobry. **Prawdziwym wyzwaniem jest gospodarka ściekowa.** Tylko dwie miejscowości korzystają z sieci kanalizacyjnej obsługując 26% mieszkańców gminy. Istotnym czynnikiem wpływającym na ten stan rzeczy jest rozproszona sieć osadnicza, natomiast alternatywą może być wspieranie gospodarstw domowych w przydomowe oczyszczalnie. Odpowiednia **gospodarka ściekowa jest warunkiem poprawy czystości wód, ale również ochrony cennego zasobu, jakim są gleby.**

- **Gaz** jest dostarczany do wszystkich sołectw gminy Wąwolnica, a w najbliższych latach planowane są kolejne inwestycje mające na celu rozbudowę sieci gazowniczej. Mimo tej dostępności z gazu sieciowego korzysta około połowa mieszkańców i jest to wynik korzystny na tle JST z grupy porównawczej. Brak korzystania z gazu wynika z lokalizacji posesji (rozproszona zabudowa) bądź powodów ekonomicznych.
- **Energia elektryczna** zabezpieczana jest z ogólnopolskiego systemu, a dodatkowo w ostatnich latach rozwinęto produkcję energii z OZE dzięki instalacjom fotowoltaicznym na budynkach prywatnych i publicznych.
- Istniejąca sieć **dróg publicznych** na terenie gminy **zapewnia poprawne połączenia komunikacyjne** pomiędzy poszczególnymi miejscowościami oraz układem komunikacyjnym w regionie. Najważniejszą drogą jest droga wojewódzka nr 830 Nałęczów – Bochońnica, uzupełniona dość gęstą siecią dróg powiatowych i gminnych. Ze względu na istniejący ruch samochodowy część dróg wymaga przebudowy bądź budowy.
- Obszar gminy Wąwolnica obsługiwany jest przez **komunikację autobusową**, świadczoną przez przewoźników prywatnych. Mimo wielu linii, łączących gminę z najbliższymi ośrodkami miejskimi, **problemem zgłaszanym przez mieszkańców jest niedostosowanie rozkładów jazdy do potrzeb.**

Kluczowe zasoby i potencjały

Główne zasoby i potencjały, które powinny być wykorzystane do realizacji działań rozwojowych, związane są z uwarunkowaniami naturalnymi oraz położeniem gminy Wąwolnica:

- bardzo dobre warunki do prowadzenia działalności rolnej, stwarzające podstawę do rozwoju sektora przetwórczego;
- zasoby przyrodnicze, sprzyjające rozwijaniu branż gospodarczych „blisko natury” (turystyka, produkcja ekologiczna);
- istniejące już zainwestowanie i atrakcje turystyczne gminy Wąwolnica, które powinny być uzupełnieniem oferty pobytowej kuracjuszy w pobliskim Nałęczowie oraz turystów w północnej części Powiśla;
- położenie w niedużej odległości od większych ośrodków w połączeniu z atrakcyjnym krajobrazem – jako czynnik zachęcający do osiedlania się w przyjaznym otoczeniu.
- w najbliższych latach planowana jest znacząca inwestycja, mająca na celu rozbudowę sieci gazowniczej w regionie. Projekt ten ma kluczowe znaczenie dla rozwoju lokalnej infrastruktury energetycznej, a jego realizacja przyniesie wiele korzyści zarówno mieszkańcom, jak i przedsiębiorcom.

Wyzwania

Do głównych wyzwań rozwojowych gminy Wąwolnica należy zaliczyć:

- podniesienie atrakcyjności zamieszkania na terenie gminy (w wymiarze gospodarczym, społecznym i infrastrukturalnym), szczególnie dla ludzi młodych, co pozwoli na wyhamowanie negatywnych trendów demograficznych;
- bardziej efektywne wykorzystanie zasobów gminy (w tym zasobów wód termalnych, warunków prowadzenia gospodarki rolnej, zainwestowania turystycznego) do generowania opłacalnych działalności gospodarczych;
- zapewnienie dostępu do usług publicznych w warunkach obserwowanych zmian demograficznych (spadek liczby ludności, starzenie się społeczeństwa);
- zachowanie i poprawa walorów środowiskowych istotnych z punktu widzenia życia mieszkańców, działalności rolniczej oraz rozwoju turystyki;
- budowanie kultury współpracy z sąsiednimi gminami (zamiast konkurencji) sprzyjającej podnoszeniu efektywności działań w zakresie świadczenia niektórych usług społecznych, rozwoju usług turystycznych i okołoturystycznych czy ponadlokalnego transportu.

3. Wizja i cele strategiczne

Strategia Rozwoju Gminy Wąwolnica na lata 2024-2030 to kompleksowy dokument, który analizuje aktualną sytuację społeczno-gospodarczą gminy, identyfikując jej mocne i słabe strony, a także kluczowe zasoby i potencjał. W dokumencie zawarto wizję i misję, które stanowią fundament dla określenia głównych kierunków rozwoju gminy. Wizja ukazuje aspiracje i długoterminowe cele, natomiast misja definiuje rolę gminy w ich realizacji. Strategia zawiera również konkretne cele i działania, które mają na celu poprawę jakości życia mieszkańców, rozwój infrastruktury, wsparcie lokalnej gospodarki oraz ochronę środowiska. Dokument podkreśla znaczenie współpracy między mieszkańcami, przedsiębiorcami i władzami lokalnymi w osiągnięciu założonych celów.

Wizja

W 2030 roku Gmina Wąwolnica to tętniący życiem ośrodek turystyczny z nowoczesnym rynkiem i targowiskiem, popularnymi termami i malowniczym zalewem, gdzie regularnie odbywają się różnorodne wydarzenia kulturalne, a gmina jest znana ze swoich lokalnych produktów.

Obszar Gminy Wąwolnica jest przyjaznym i bezpiecznym miejscem zamieszkania, pracy i wypoczynku. Poprzez aktywność mieszkańców, lokalnych stowarzyszeń oraz przedsiębiorców pojawia się wiele inicjatyw, dzięki którym można znaleźć pomoc w trudnej sytuacji, ale i pomysł na ciekawe spędzenie czasu lub dodatkowe zajęcie.

Rynek dzięki przekształceniom jest miejscem spotkań bez barier, dostępnym dla wszystkich chętnych do korzystania z jego przestrzeni mieszkańców i turystów. Nowa infrastruktura stworzona z myślą o podniesieniu walorów estetycznych i użytkowych zapewnia nową jakość co sprzyja zarówno codziennemu korzystaniu jak i podejmowaniu wielu cyklicznych wydarzeń w tym kulturalnych. Mieszkańcy zyskali miejsce do integracji, co zapewniło podniesienie kapitału społecznego. Turyści korzystają z nowych usług i kreują popyt na gastronomię oraz handel co sprzyja zachowaniu miejsc pracy i powstawaniu nowych. Przestrzeń Rynku włącza lokalną społeczność i turystów, a rozwój turystyki przynosi więcej nowych miejsc pracy. Rynek jest dostępny dla pieszych, rowerzystów czy osób wykorzystujących indywidualny transport samochodowy poprzez dostępną infrastrukturę ciągów pieszych, rowerowych oraz parkingów.

W roku 2030 wyraźnie odczuwalne są efekty poprawy warunków prowadzenia działalności gospodarczej na obszarze Gminy Wąwolnicy – zagospodarowany plac targowy wpłynie pozytywnie na wzrost jakości życia jego mieszkańców. Przestrzeń placu zapewnia lokalnym producentom możliwość zaoferowania produktów zarówno mieszkańcom jak i turystom. Estetyka, przestrzeń, infrastruktura Targowiska przyciąga nowych korzystających.

Poprawiają się warunki zamieszkania w Gminie Wąwolnica. Obszar jest bardziej atrakcyjny poprzez rozwinięte usługi, rzemiosło i handel oraz bogatą ofertą aktywności przyjazną dla mieszkańców. Miejsca i przestrzenie zaniedbane, niewykorzystane zostają zastąpione miejscami relaksu, rekreacji i aktywnego spędzania czasu.

Cele

Cele strategiczne w dokumencie Strategia rozwoju Gminy Wąwolnica określają konkretne, mierzalne i osiągalne rezultaty, które gmina planuje osiągnąć do 2030 roku. Dotyczą one obszarów, takich jak zdrowie, usługi społeczne, infrastruktura, środowisko, gospodarka, kultura, środowisko. Cele są sformułowane w sposób, który umożliwia ich monitorowanie i ocenę postępów. Strategia gminy Wąwolnica realizuje 3 cele, które są realne, rzeczywiste i osiągalne. Cele są zgodne z „zasadą SMART”:

- S-Specyficzny-specyficzny
- M- Measurable – konkretny
- A- Actionable- przekładalny na działania
- R- Realistic- realny / rzeczywisty
- T- Timetabled- ujęty w ramy czasowe

Graf 1 Cele strategiczne

Cel strategiczny I
Zwiększenie dostępu do usług społecznych oraz jakości ich świadczenia

Cel strategiczny II
Poprawa stanu infrastruktury technicznej warunkującej rozwój gospodarczy i społeczny oraz ochronę walorów środowiskowych

Cel strategiczny III
Poprawa warunków dla rozwoju lokalnej gospodarki

4. Kierunki działań podejmowanych dla osiągnięcia celów strategicznych

Kierunki działań/ typy projektów - są to konkretne przedsięwzięcia i zadania, które należałoby realizować, aby wdrożyć cele szczegółowe Strategii.

Cel strategiczny I

Zwiększenie dostępu do usług społecznych oraz jakości ich świadczenia

Główne kierunki działań:

1. Wprowadzenie na terenie gminy usługi opieki nad najmłodszymi dziećmi (utworzenie żłobka samorządowego lub we współpracy gminy z sektorem prywatnym i pozarządowym).
2. Poprawa jakości nauczania (w tym wyposażenie w nowoczesny sprzęt i pomoce dydaktyczne, rozwijanie oferty zajęć dodatkowych).
3. Zagospodarowanie i adaptacja dostępnych przestrzeni publicznych do pełnienia funkcji integracyjnych dla osób z danej grupy wiekowej oraz umożliwiających integrację międzypokoleniową, w tym:
 - rozwój infrastruktury o charakterze sportowo-rekreacyjnym (boiska, place zabaw, skwery rekreacyjne),
 - rewaloryzacja Rynku w Wąwolnicy,
 - budowa zbiornika wodnego Wąwolnica,
 - budowa obiektu bazującego na wodach termalnych.
4. Tworzenie centrów lokalnej aktywności, umożliwiających realizację działań kulturalnych, aktywizacyjnych integracyjnych i (w pewnym zakresie) opiekuńczych, dzięki wykorzystaniu dostępnych obiektów (szkoły, świetlice wiejskie, dawne przedszkole, dom kultury), w tym:
 - wykonanie adaptacji i niezbędnych prac dostosowawczych obiektów,
 - wprowadzenie niezbędnych zmian organizacyjnych,
 - współpraca z organizacjami pozarządowymi i grupami nieformalnymi w tworzeniu oraz realizacji oferty,
 - utworzenie Centrum Aktywności Lokalnej w Celejowie,
 - prace modernizacyjne w Domu Kultury.
5. Popularyzacja sportu i aktywności ruchowej jako czynnika aktywizującego młodzież oraz utrzymującego osoby dojrzałe w dobrej kondycji fizycznej.

STRATEGIA ROZWOJU GMINY WĄWOLNICA NA LATA 2024-2030

6. Wsparcie osób przeżywających trudności (m.in. doświadczających przemocy w rodzinie, problemów natury psychologicznej, problemów wynikających z choroby alkoholowej, długotrwale bezrobotnych) poprzez poradnictwo psychologiczne, pomoc terapeutyczną, działania edukacyjne.
 - kontynuacja działań w zakresie terapii uzależnień wspierających mieszkańców gminy w zakresie psychologicznym.
7. Promowanie postaw solidarnościowych i rozwijanie systemu pomocy sąsiedzkiej, w szczególności w stosunku do osób starszych, samotnych.
8. Przystosowanie infrastruktury do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.
 - dostosowanie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Kęble.
9. Zachowanie dziedzictwa kulturowego w jego wymiarze materialnym (w tym ochrona zabytków) oraz niematerialnym (kultywowanie zwyczajów i tradycji, poszerzanie wachlarza działań kulturalnych na terenie gminy).
10. Rozbudowa oferty zajęć pozaszkolnych, odbywających się w szkołach, jednostkach kultury oraz centrach aktywności lokalnej.
11. Koordynacja działań kulturalnych podmiotów działających na terenie gminy poprzez stworzenie kalendarza imprez i skoordynowanie go z głównymi wydarzeniami odbywającymi się w gminach sąsiednich.
 - Współpraca z podmiotami świadczącymi usługi w zakresie diagnostycznym zwiększanie dostępności do diagnostyki dla mieszkańców gminy.

Oczekiwane rezultaty planowanych działań, w tym w wymiarze przestrzennym oraz wskaźniki ich osiągnięcia

Rezultaty:

- zwiększenie liczby osób uczestniczących w zajęciach ośrodka kultury,
- zwiększenie liczby osób zaangażowanych w działania społeczne, w tym działalność centrów aktywności lokalnej,
- poprawa wyników nauczania (w relacji do średniej wojewódzkiej),

Wskaźniki monitorowania:

- liczba obiektów dostosowanych na potrzeby świadczenia usług społecznych w okresie realizacji strategii,
- liczba członków grup artystycznych działających w domu kultury,
- liczba zorganizowanych centrów aktywności lokalnej,
- średni wynik egzaminów uczniów klas ósmych uzyskane z jęz. polskiego, jęz. angielskiego i matematyki w gminie oraz w województwie (porównanie wyników).

Cel strategiczny II

Poprawa stanu infrastruktury technicznej warunkującej rozwój gospodarczy i społeczny oraz ochronę walorów środowiskowych

Główne kierunki działań:

1. Współpraca z właściwymi jednostkami w celu zapewnienia dostępu do szybkiego i stabilnego Internetu.
2. Modernizacja zdegradowanych obiektów nie będących zabytkami i utrzymanie i nadanie nowych funkcji gospodarczych lub społecznych.
3. Współpraca z właścicielami zdegradowanych obiektów w celu identyfikacji źródła finansowania prac modernizacyjnych.
4. Rozwój systemu oczyszczania ścieków, w tym:
 - budowa sieci kanalizacyjnej w miejscowościach zwartej zabudowie,
 - modernizacja istniejącej infrastruktury,
5. Efektywne gospodarowanie zasobami wodnymi, w tym:
 - rozwój sieci wodociągowej,
 - modernizacja istniejących urządzeń,
 - promowanie oszczędności wody, w tym działań na rzecz wykorzystania wód opadowych,
 - budowa zbiornika wodnego Wąwolnica.
6. Zapewnienie sprawnych powiązań komunikacyjnych gminy dzięki:
 - remontom dróg gminnych oraz rozbudowie sieci dróg gminnych, szczególnie w obszarach przewidzianych do intensyfikacji zabudowy mieszkaniowej oraz gospodarczej,
 - współpracy z właściwymi podmiotami na rzecz przebudowy dróg powiatowych i drogi wojewódzkiej,
 - wdrażanie rozwiązań służących poprawie bezpieczeństwa ruchu drogowego i mobilności mieszkańców (m.in. budowa dróg rowerowych, ciągów pieszo-jezdnym, bezpiecznych przejść dla pieszych, prowadzenie działań edukacyjnych, współpraca z Policją)
 - budowa dróg dojazdowych do pól
7. Walka z wykluczeniem transportowym w tym:
 - podejmowanie działań i stosowanie zachęt na rzecz dostosowania godzin funkcjonowania transportu publicznego do potrzeb mieszkańców.
8. Prowadzenie działań na rzecz ograniczania strat ciepła oraz emisji substancji zanieczyszczających powietrze (w tym termomodernizacja budynków, wymiana źródeł ciepła, szersze wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych).

9. Prowadzenie działań edukacyjnych i podnoszących świadomość w zakresie ochrony środowiska, w tym konieczności oszczędzania zasobów oraz ograniczania wytwarzania odpadów.
10. Włączenie się w realizację działań chroniących przyrodę, w szczególności na obszarach prawnej jej ochrony (Kazimierski Park Krajobrazowy wraz z otuliną, obszary Natura 2000, pomniki przyrody).

Oczekiwane rezultaty planowanych działań, w tym w wymiarze przestrzennym oraz wskaźniki ich osiągnięcia

Rezultaty:

- Poprawa gospodarki ściekowej,
- Poprawa funkcjonowania systemu transportowego,
- Poprawa jakości powietrza.

Wskaźniki monitorowania:

- Odsetek gospodarstw domowych korzystających ze zbiorczej kanalizacji sanitarnej lub przydomowych oczyszczalni ścieków
- Długość wybudowanych oraz zmodernizowanych dróg

Cel strategiczny III

Poprawa warunków dla rozwoju lokalnej gospodarki

Główne kierunki działań:

1. Wspieranie przedsiębiorców uruchamiających nowe lub rozszerzających już funkcjonujące działalności gospodarcze.
2. Bieżąca współpraca z firmami przy diagnozowaniu problemów i priorytetyzacja planowanych inwestycji gminnych w odpowiedzi na te problemy.
3. Budowa i/lub modernizacja infrastruktury handlowej, umożliwiającej prowadzenie handlu lokalnym wytwórcom (w tym modernizacja placu Targowego w Wąwolnicy).
4. Opracowanie polityki promocji gospodarczej (w tym prowadzenie działań na rzecz dozbierania potencjalnych terenów inwestycyjnych wyznaczonych w dokumentach planistycznych gminy, informowanie o możliwościach inwestycyjnych gminy przez różne kanały komunikacji).
5. Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy na rzecz zwiększenia efektywności działań podnoszących aktywność zawodową mieszkańców.

6. Rozwijanie sektora turystyki, w tym:

- opracowanie i wdrożenie spójnej koncepcji tras turystycznych (rowerowych, pieszych), łączących najważniejsze atrakcje gminy wraz z uzupełnieniem tras o niezbędną infrastrukturę (punkty widokowe, miejsca parkingowe, oznakowanie, itd.);
- współpraca z sektorem prywatnym i społecznym nad kreowaniem nowych produktów turystycznych,
- promocja walorów i produktów turystycznych gminy,
- współpraca z gminami ościennymi w przygotowaniu ponadlokalnych produktów turystycznych (w tym Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej),
- odkrywanie produktów lokalnych i promowanie lokalnych kulinariów.

Oczekiwane rezultaty planowanych działań, w tym w wymiarze przestrzennym oraz wskaźniki ich osiągnięcia

Rezultaty:

- Zwiększenie aktywności gospodarczej mieszkańców.
- Poprawa sytuacji dochodowej mieszkańców.

Wskaźniki monitorowania:

- Liczba odbiorców świadczeń pomocowych.
- Liczba nowych firm.
- Wpływy do budżetu gminy tytułem PIT (wartość bezwzględna, udział w ogólnej wielkości dochodów gminy).

5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

Struktura przestrzenna gminy Wąwolnica to system powiązanych ze sobą różnych elementów zagospodarowania pełniących określone funkcje, które łącznie tworzą całość funkcjonalno-przestrzenną. Elementami tej struktury są zarówno poszczególne części tego obszaru, które tworzą złożone systemy (np. ośrodki osadnicze, węzły ekologiczne, tereny produkcji rolniczej), tereny różniące się między sobą przeznaczeniem, użytkowaniem i funkcją, jak i sieci infrastrukturalne (transportowe, elektroenergetyczne) umożliwiające kontakty i powiązania pomiędzy poszczególnymi częściami gminy oraz otoczeniem zewnętrznym. Głównym celem kształtowanego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej jest stworzenie warunków do racjonalnego organizowania przestrzeni i egzekwowania ładu przestrzennego dla realizacji działań będących odpowiedzią na wyzwania rozwojowe. Ma on również wyeliminować lub minimalizować konflikty przestrzenne powstające między funkcjami społeczno-gospodarczymi i poszczególnymi podmiotami gospodarczymi na tle wykorzystywania ograniczonej przestrzeni i jej zasobów. Stanowi on schemat obrazujący sposób funkcjonowania obszaru i przestrzenne odniesienie dla polityk rozwojowych.

Model, uwzględniając regionalną politykę rozwoju określoną w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL)*, organizuje warunki przestrzenne dla alokacji funkcji społeczno-gospodarczych i poszczególnych inwestycji przyczyniających się do realizacji priorytetów rozwojowych OSI o znaczeniu regionalnym. W *SRWL* określono OSI Powiśle, w granicach którego znajduje się gmina Wąwolnica i dla którego priorytet rozwojowy koncentruje się na społeczno-gospodarczym wykorzystaniu zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego obszarów nadwiślańskich. Tematyczne obszary wsparcia OSI Powiśle obejmują:

- poprawę konkurencyjności gospodarstw rolnych poprzez rozwój lokalnych specjalizacji rolnych oraz rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej,
- rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne, w tym rozwój infrastruktury i obiektów przechowalniczych,
- zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej, poprzez poprawę regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych i kolejowych, w tym przebudowa i rozbudowa DW830 i modernizacja linii kolejowej nr 7 relacji Warszawa –Lublin–Dorohusk,
- ochronę walorów środowiska poprzez ochronę wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności,

- promocję i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej poprzez rozwój funkcji i bazy leczenia uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych, w tym realizacja procesu uzyskania statusu uzdrowiska w Celejowie,
- innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu poprzez:
- wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne, w tym rozwój infrastruktury turystycznej Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej,
- rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne,
- organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej,
- rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki,
- wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych,
- ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

Głównymi elementami konstytuującymi strukturę funkcjonalno-przestrzenną gminy (rys. 1) są:

- 1) elementy o wiodącej funkcji przyrodniczej – System Przyrodniczy Gminy (SPG), na który składają się elementy przyrody nieożywionej i ożywionej powiązane ze sobą funkcjonalnie i przestrzennie, tworząc spójną całość, tj.:
 - obszary węzłowe stanowiące podstawowe elementy źródłowe systemu, mające znaczenie klimatyczne, hydrologiczne i/lub biologiczne dla całego systemu, będące miejscami o warunkach naturalnych lub zbliżonych do naturalnych i sprzyjające występowaniu gatunków rzadkich lub zagrożonych wyginięciem – lasy, zbiorniki wodne, zespół przyrodniczo-krajobrazowy w dolinie Bystrej;
 - korytarze ekologiczne (polno-leśne i rzeczne) regionalnej i lokalnej sieci ekologicznej zapewniające łączność pomiędzy obszarami węzłowymi i węzłami układu naturalnego – korytarz doliny Bystrej, suche doliny, wąwozy.

Stanowią one podstawowe elementy struktury obszaru decydujące o jakości środowiska życia człowieka. SPG pełni wiele ważnych funkcji dla środowiska i ludzi, takich jak regulacja klimatu, retencja wody, ochrona różnorodności biologicznej, zapewnienie terenów rekreacyjnych i edukacyjnych. Wzmacnianie i zarządzanie SPG jest ważnym działaniem

adaptacyjnym do zmian klimatu, ponieważ pomaga ograniczyć skutki takich zagrożeń jak susza, fale upałów, powódzie czy utrata różnorodności biologicznej. SPG stanowi integralną część regionalnej sieci ekologicznej, a jego powiązania z obszarami kluczowymi położonymi poza granicami gminy powinny być utrzymane i kształtowane w sposób zapewniający trwałe powiązania. W obszarze elementów SPG zakłada się realizację działań sprzyjających prawidłowemu funkcjonowaniu tych struktur poprzez integrację systemów obszarów węzłowych służącą zapewnieniu ciągłości i spójności przestrzeni przyrodniczej, wzmacnianiu i wykorzystaniu potencjału przyrodniczo-kulturowego oraz harmonizację rozwoju społeczno-gospodarczego i infrastruktury z przestrzenią przyrodniczą.

2) *elementy wzmacniania i rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych*

- sieć osadnicza, na którą składają się:

– Wąwolnica – ośrodek gminny, potencjalne miasto;

Lokalny ośrodek obsługi wskazany do koncentracji urbanizacji w zorganizowanych układach przestrzennych oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej. Działania rozwojowe ukierunkowane na wzmacnianie potencjału poprzez rozwój funkcji obsługi turystyki oraz rozwój infrastruktury i usług służących krystalizacji silnego ośrodka obsługującego tereny wiejskie;

– wsie – elementarne ośrodki osadnicze;

W odniesieniu do tych ośrodków zakłada się działania rozwojowe ukierunkowane na odnowę wsi m. in. poprzez realizację atrakcyjnych przestrzeni publicznych z wykorzystaniem lokalnych usług, wspieranie rozwoju wyspecjalizowanych funkcji ośrodków w oparciu o lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe, tj.:

- o ośrodki rozwoju funkcji turystycznej (turystyka, rekreacja, agroturystyka) – Celejów, Grabówki, Huta, Karmanowice, Kębło, Łąki, Rąblów, Stanisławka, Strychowiec, Wąwolnica-Kolonia, Wierzchowina, Zawada,
- o ośrodki rozwoju funkcji uzdrowiskowej – Celejów, Iłki,
- o ośrodek rozwoju funkcji gospodarczej – Łopatki;

- obszary zurbanizowane:

– obszary zwartej zabudowy mieszkaniowej – stanowią strefy kontynuacji i uzupełniania zabudowy, w obszarze których działania rozwojowe powinny uwzględniać przede wszystkim kształtowanie przestrzeni publicznych, rozbudowę bazy i infrastruktury placówek usług społecznych oraz dostosowanie istniejącego zagospodarowania, w tym zabudowy do współczesnych standardów jakości i energochłonności z wykorzystaniem energii z OZE;

- obszary luźnej zabudowy mieszkaniowej – stanowią strefy deglomeracji, ograniczania rozprzestrzeniania zabudowy, w obszarze których działania powinny obejmować poprawę stanu technicznego istniejącej infrastruktury technicznej i społecznej oraz dostosowanie istniejącego zagospodarowania do współczesnych standardów jakości i energochłonności z wykorzystaniem energii z OZE;
 - obszar rozwoju przemysłu – strefa koncentracji przemysłu spożywczego, przetwórstwa owocowo-warzywnego, dla której przyjmuje się priorytet realizacji działań służących wzmocnieniu i uzupełnianiu funkcji przemysłowej;
 - obszary rozwoju zabudowy usługowo-mieszkaniowej i usług turystyki, sportu i rekreacji – strefy koncentracji i rozwoju usług opartych na lokalnych zasobach i mających wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy gminy, w tym tereny: lokalizacji obiektów i działalności związanej z obsługą ruchu turystycznego (handel, gastronomia, informacja turystyczna, noclegi, itp.), aktywności fizycznej, rekreacji i wypoczynku (boiska, stoki narciarskie, parki, korty tenisowe, wypożyczalnie sprzętu sportowego, itp.), kultu religijnego i usług kultury;
 - obszary zabudowy sanatoryjno-uzdrowiskowej – strefa koncentracji i rozwoju funkcji związanych z potencjalnym uzdrowiskiem w Celejowie;
 - obszary rolniczej przestrzeni produkcyjnej, którą stanowią tereny rolnicze (upraw gruntowych, użytków zielonych, plantacji, sadów) i związane z nimi tereny aktywności społeczno-gospodarczej, w odniesieniu do której zakłada się realizację działań zmierzających do wzbogacenia funkcjonalnego z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji rolnej poprzez wspieranie rozwoju gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych, rozwój i realizację źródeł energii w oparciu o OZE oraz zapewnienie przestrzennych możliwości funkcjonowania i rozwoju zakładów usługowo-produkcyjnych w działalnościach pozarolniczych;
- 3) *elementy infrastruktury kształtujące sieć powiązań wewnętrznych i zewnętrznych*
- droga wojewódzka i drogi powiatowe stanowiące główny szkielet sieci transportowej – pełniące funkcję zewnętrznych powiązań transportowych obszaru i jednocześnie realizujące powiązania wewnętrzne,
 - drogi gminne – realizujące wewnętrzne powiązania transportowe, a także bliskie powiązania zewnętrzne, w odniesieniu do których zakłada się dalszy rozwój w wymiarze jakościowym i ilościowym,

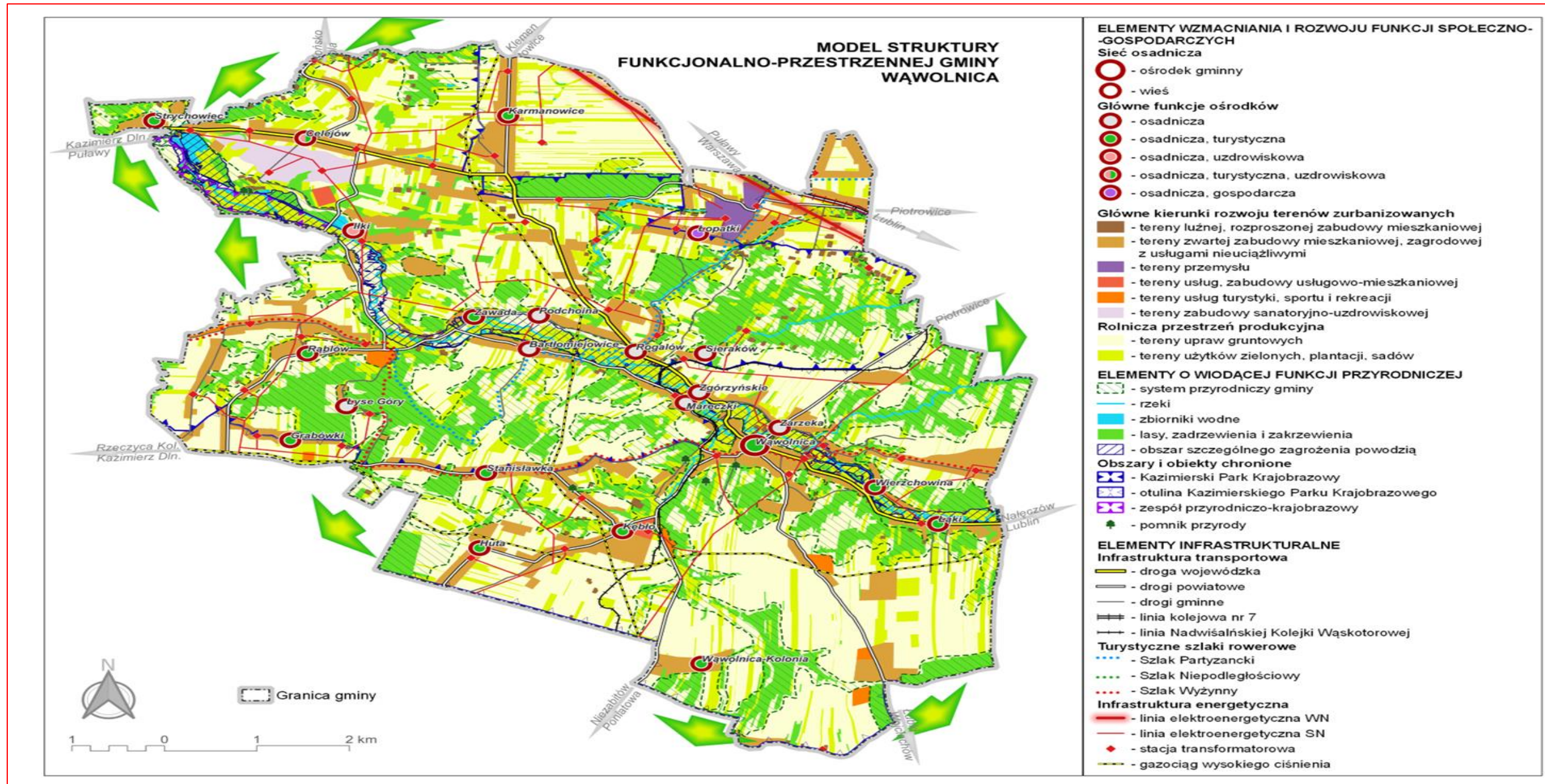

- linia kolejowa nr 7, która w granicach gminy ma charakter tranzytowy,
- linia kolejowa Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej relacji Nałęczów – Wąwolnica – Karczmiska, w odniesieniu do której zakłada się jej utrzymanie, restaurację oraz odtworzenie dawnych stacji dla celów turystyczno-rekreacyjnych,
- turystyczne szlaki rowerowe, w odniesieniu do których zakłada się rozwój ilościowy i jakościowy w sposób umożliwiający stworzenie spójnego systemu różnego rodzaju szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) zapewniającego integrację obszarów turystycznych gminy i regionu,
- elementy systemu elektroenergetycznego – linia elektroenergetyczne WN oraz stacje transformatorowe, decydujące o bezpieczeństwie energetycznym obszaru,
- elementy systemu gazowego – gazociągi wysokiego ciśnienia.

W odniesieniu elementów infrastrukturalnych zakłada się realizację działań mających na celu ich rozwój, przede wszystkim gminnej infrastruktury transportowej, ukierunkowany na minimalizowanie barier i ograniczeń rozwoju w funkcjonowaniu układów przestrzennych, kształtowanie spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integrację poszczególnych elementów systemu transportowego i podwyższenie parametrów eksploatacyjnych. Istotnym aspektem realizacji działań będzie również poprawa dostępności komunikacyjnej i mobilności mieszkańców, zapewnienie sprawności powiązań komunikacyjnych, minimalizowanie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizji z elementami sieci ekologicznej.

Rysunek 1 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Wąwolnica

6. Ustalenia i rekomendacje do lokalnych dokumentów planistycznych

Głównym celem modelowania struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru Partnerstwa jest określenie wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami tej struktury i między tymi elementami a obszarem jako całością oraz kształtowanie tych relacji w sposób zrównoważony. Właściwemu kształtowaniu i harmonizowaniu struktury zarówno w odniesieniu do relacji pomiędzy układem naturalnym i antropogenicznym, jak i w obrębie obu układów służą wytyczne i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej. Mając na uwadze elementy i obszary składające się na strukturę funkcjonalno-przestrzenną gminy określa się poniższe ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie.

Zasad ochrony środowiska i jego zasobów, w tym ochrony powietrza, przyrody i krajobrazu

- 1) Właściwe funkcjonowanie struktur przyrodniczych uwzględniające ich integrację i harmonizację z obszarami rozwoju społeczno-gospodarczego i elementami infrastruktury wymaga:
 - zachowania w dotychczasowym użytkowaniu gruntów niezabudowanych posiadających walory przyrodnicze i kulturowe (np. łąki wewnętrzne i na obrzeżach kompleksów leśnych),
 - kształtowania pasmowych struktur przyrodniczych (łąk, zadrzewień i zakrzewień śródpolnych) i uwzględnienia zwiększenia ciągłości leśnych korytarzy ekologicznych poprzez zalesienia,
 - uwzględnienia czynnej ochrony ekosystemów służącej podnoszeniu walorów turystycznych przy rozwoju rekreacji wypoczynkowej i turystyki krajoznawczej na obszarach chronionych (park krajobrazowy, zespół przyrodniczo-krajobrazowy).
- 2) W kształtowaniu zagospodarowania na kierunkach powiązań przyrodniczych w Systemu Przyrodniczego Gminy uznaje się za niezbędne:
 - utrzymywanie przestrzeni wolnej od zabudowy,
 - kształtowanie pasmowych struktur przyrodniczych (łąk, zadrzewień i zakrzewień śródpolnych),
 - zwiększanie ciągłości leśnych korytarzy ekologicznych poprzez zalesienia,

- restytucję użytków zielonych kosztem gruntów ornych w korytarzach dolinnych,
- ograniczanie rozwoju zabudowy rozproszonej.

3) W celu ochrony ilościowej i jakościowej zasobów wodnych wskazuje się potrzebę wprowadzenia planistycznej ochrony hydrosfery na terenie zlewni Bystrej.

Gospodarowanie na terenie zlewni chronionej powinno uwzględniać:

- ochronę dolin rzecznych oraz pozadolinnych podmokłości przed odwodnieniem,
- ochronę meandrujących odcinków rzek przed regulacją,
- konieczność uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej,
- eliminację ognisk zanieczyszczeń wód powierzchniowych i podziemnych,
- wykluczenie lokalizacji przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko i przedsięwzięć mogących potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, które mogą spowodować nieosiągnięcie celów środowiskowych zawartych w planie gospodarowania wodami na obszarze dorzecza.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

4) W celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej, utrwalania tożsamości kulturowej, kreowania wizerunku obszaru oraz wykorzystania dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym rekomenduje się:

- eksponowanie w przestrzeni potencjałów kulturowych (obiektów muzealnych, dawnych budowli obronnych, miejsc wydarzeń historycznych, obiektów i zespołów sakralnych, zabytków techniki, budynków użyteczności publicznej, itp.) oraz wykorzystanie ich dla potrzeb turystyki, w tym: sanktuarium MB Kębelskiej w Wąwolnicy,
- rewaloryzację obiektów i przestrzeni: cmentarze (rzymsko-katolicki, żydowski w Wąwolnicy), figury i kapliczki przydrożne (figura św. Jana Nepomucena w Wąwolnicy, kapliczka z figurą Matki Boskiej z Dzieciątkiem w Zarzece),
- organizację i zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych lub tras rowerowych historycznych szlaków handlowych, kulturowych,
- integrację obiektów dziedzictwa kulturowego z infrastrukturą lokalnych i ponadlokalnych szlaków i tras rowerowych,

- wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury oraz wspieranie rozwoju sieci muzeów i skansenów.
- 5) W celu zachowania wartości obiektów dziedzictwa kulturowego wskazuje się rewaloryzację oraz rewitalizację układu urbanistycznego Wąwolnicy polegającą na:
- zachowaniu i uczytelnianiu historycznych układów i funkcji rynków oraz sieci ulicznej,
 - zachowaniu lub odtwarzaniu historycznego ukształtowania terenów zabytkowych zespołów miejskich i układów komunikacyjnych,
 - zachowaniu lub odtwarzaniu elementów układów zieleni komponowanej,
 - zachowanie powiązań przestrzenno-funkcjonalnych elementów zespołów urbanistycznych,
 - ochronę sylwet miast poprzez prawidłowe zagospodarowanie stref ekspozycji zespołów urbanistycznych,
 - kształtowanie uzupełniającej zabudowy w dostosowaniu do założeń historycznych,
 - uporządkowanie ruchu kołowego uwzględniające potrzeby ograniczania kolizji przestrzennych.
- 6) W odniesieniu do obiektów i zespołów zabytkowych przyjmuje się:
- zachowanie zabytków z wyeksponowaniem ich wartości wraz z ich najbliższym otoczeniem w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca,
 - zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej.

Kierunki zmian w strukturze zagospodarowania terenów

- 7) Wzmacnianie konkurencyjności oraz krystalizowanie struktury osadniczej, w tym silnych ośrodków lokalnych i wydobywanie niewykorzystanych potencjałów obszaru wymaga:
- rozwoju terenów zabudowy w granicach i bezpośrednim sąsiedztwie (na zasadzie kontynuacji funkcji i uzupełniania zabudowy) wskazanych w modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej terenów zwartej zabudowy,
 - zwiększanie udziału w strukturze funkcjonalnej ośrodków osadniczych terenów inwestycyjnych o przeznaczeniu zgodnym z określoną w modelu struktury funkcją specjalizacji ośrodka,

- uwzględniania przestrzeni publicznych jako organicznej części ośrodków osadniczych, stanowiących podstawowy element integrujący układy urbanistyczne lub ruralistyczne i decydujące o atrakcyjności obszaru dla zamieszkania,
- zapewnienia ochrony ogólnodostępnych miejsc i możliwości tworzenia nowych przestrzeni publicznych (zieleńców, placów zabaw, terenów sportowo-rekreacyjnych itp.) przy zachowaniu historycznych założeń, układów urbanistycznych w planowaniu terenów urbanizacji (mieszkaniowych, usługowych),
- planowania terenów urbanizacji warunkowanych równoczesną realizacją sieci wodociągowej i kanalizacyjnej,
- wykluczenia z zabudowy terenów położonych w obszarach szczególnego zagrożenia powodzią,
- przywrócenia i usprawnienia powiązań komunikacyjnych miejscowości sołeckich z ośrodkami skupiającymi lokalne i ponadlokalne funkcje usługowe,
- przeznaczania, w procesie restrukturyzacji funkcjonalnej terenów zainwestowanych, niewykorzystanych obiektów na usługi ogólnodostępne służące celom publicznym oraz uzupełnianiu bazy infrastruktury społecznej,
- zachowania historycznych założeń, układów urbanistycznych, przestrzeni publicznych i dziedzictwa kulturowego z jego wykorzystaniem w rozwoju turystyki,
- zwiększenia udziału funkcji pozarolniczych (rozwój wielofunkcyjny) w kształtowaniu osadnictwa wiejskiego,
- poprawy stabilności zaopatrzenia w energię z wykorzystaniem energii z OZE.

8) Zwiększenie konkurencyjności i atrakcyjności gospodarczej, w tym wzmocnienie i wzbogacenie funkcjonalne wymaga:

- organizacji i rozwoju atrakcyjnych terenów aktywności gospodarczej w obszarach z istniejącym lub zaplanowanym pełnym uzbrojeniem terenów inwestycyjnych umożliwiającym osiągnięcie odpowiednich standardów funkcjonalnych zagospodarowania- Łopatki,
- koncentrowania uciążliwej lub wysokospecjalistycznej aktywności usługowej lub gospodarczej w wyodrębnionych, zorganizowanych strefach umożliwiającym ograniczenie negatywnego wpływu tych terenów na sąsiadującą zabudowę mieszkaniową i kształtowanie krajobrazu poprzez m.in.:
 - strefowanie zabudowy na styku z istniejącymi funkcjami chronionymi,

- tworzenie pasów ochronnych, w tym zieleni izolacyjnej (w postaci wielopiętrowej zieleni izolacyjnej),
- tworzenie granic przestrzennych (np. droga o odpowiedniej szerokości),
- organizację obsługi komunikacyjnej w sposób ograniczający potencjalną uciążliwość (w tym zakłócenia w płynności ruchu, hałas, zanieczyszczenie powietrza).

9) W kształtowaniu zagospodarowania obszarów turystycznych należy:

- uzależnić rozwój nowych terenów budownictwa rekreacyjnego, letniskowego od pełnego ich wyposażenia w infrastrukturę sozotechniczną,
- zapewnić dostępność strefy brzegowej zbiorników wodnych wykorzystywanych turystycznie poprzez traktowanie jej jako przestrzeni publicznej,
- wykluczyć z zabudowy rekreacyjnej (letniskowej) tereny łąkowe.

Zasady lokalizacji obiektów handlu wielkopowierzchniowego

10) W celu wzbogacania wielofunkcyjności ośrodków obszaru partnerstwa oraz ochrony lokalnego, drobnego handlu i przedsiębiorczości nie przewiduje się możliwości lokalizacji obiektów handlu wielkopowierzchniowego.

Zasady lokalizacji kluczowych inwestycji celu publicznego

11) W obszarze gminy przewidziane są do realizacji inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym określone w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, które obejmują:

- budowę zbiornika wodnego Wąwolnica (inwestycja gminna),
- rozbudowę krajowej sieci przesyłu gazu DN 700 Rozwadów – Końskowola – Wronów (inwestycja GAZ- System SA),
- budowę obwodnicy Nałęczowa w ciągu drogi wojewódzkiej nr 830 (inwestycja Zarządu Dróg Wojewódzkich w Lublinie),
- modernizację linii kolejowej nr 7/ C28 Warszawa – Lublin z dostosowaniem do prędkości 120-160 km/h (inwestycja PKP PLK S.A.).

Kierunki rozwoju systemów komunikacji, infrastruktury technicznej i społecznej

12) Kształtowanie spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integrację poszczególnych elementów tego systemu wymaga:

- uwzględnienia przywrócenia i usprawnienia powiązań komunikacyjnych miejscowości sołeckich z ośrodkami gminnymi i ponadlokalnym zmierzających do zwiększenia dostępności ośrodków skupiających funkcje usługowe oraz zwiększenia mobilności mieszkańców,
- wykluczenia lokalizacji funkcji wrażliwych na uciążliwość hałasu na terenach położonych w bezpośrednim sąsiedztwie głównych drogowych i kolejowych powiązań transportowych,
- rozbudowy sieci lokalnych szlaków rowerowych i ich integracji z ponadlokalnymi szlakami rowerowymi.

13) Wytyczanie i organizowanie nowych szlaków turystycznych powinno się odbywać w nawiązaniu do kierunków przebiegu szlaków ponadlokalnych, w sposób umożliwiający stworzenie spójnego systemu różnego rodzaju szlaków turystycznych (drogowych, pieszych, rowerowych, konnych) zapewniającego integrację i sieciowanie obszarów turystycznych gminy.

14) Przy lokalizacji infrastruktury elektroenergetycznej należy dążyć do minimalizacji jej oddziaływania na środowisko, a w szczególności:

- ograniczać jej ingerencję w krajobraz,
- nie podejmowania działań mogących w znaczący sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt.

Zasady lokalizacji urządzeń wytwarzających energię o mocy zainstalowanej przekraczającej 500 kW

15) W zakresie energetyki wiatrowej wyklucza się możliwość lokalizacji na terenie gminy farm wiatrowych.

16) W zakresie energetyki słonecznej wyklucza się z lokalizacji elektrowni fotowoltaicznych tereny:

- projektowanych stref ochrony uzdrowiskowej,
- Kazimierskiego Parku Krajobrazowego,
- systemu przyrodniczego gminy, w tym dolin rzecznych, obszarów szczególnego zagrożenia powodzią,
- obszary o wysokich walorach krajobrazowych, w tym tereny ekspozycji krajobrazowej, panoram i przedpól punktów widokowych,

- obszarach gruntów ornych objętych ochroną prawną gleb klas I-III.

Zasady lokalizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko

- 17) Wyklucza się lokalizację przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko i przedsięwzięć mogących potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, które mogą spowodować nieosiągnięcie celów środowiskowych zawartych w planie gospodarowania wodami na obszarze dorzecza.

Zasady kształtowania rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej

- 18) Wzbogacenie funkcjonalne obszaru z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji opartej na lokalnej tradycji i zasobach przy uwzględnieniu ochrony walorów przestrzeni rolniczej wymaga:
- zatrzymania procesów urbanizacji i rozlewania zabudowy poprzez ograniczenie wyznaczania nowych terenów zabudowy poza terenami zwartej zabudowy,
 - wykorzystywania potencjału glebowo-klimatycznego, kulturowego i przyrodniczo-krajobrazowego do intensyfikacji rozwoju lokalnej przedsiębiorczości,
 - łączenia i sieciowania zasobów i obszarów występowania poszczególnych potencjałów kluczowych dla rozwoju produktu turystycznego partnerstwa.

Zasady kształtowania zagospodarowania przestrzennego na obszarach zdegradowanych i obszarach rewitalizacji oraz obszarach wymagających przekształceń, rehabilitacji, rekultywacji lub remediacji

- 19) Procesy rewitalizacji i spójną z nimi politykę przestrzenną należy realizować na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

7. Obszary strategicznej interwencji określone w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku

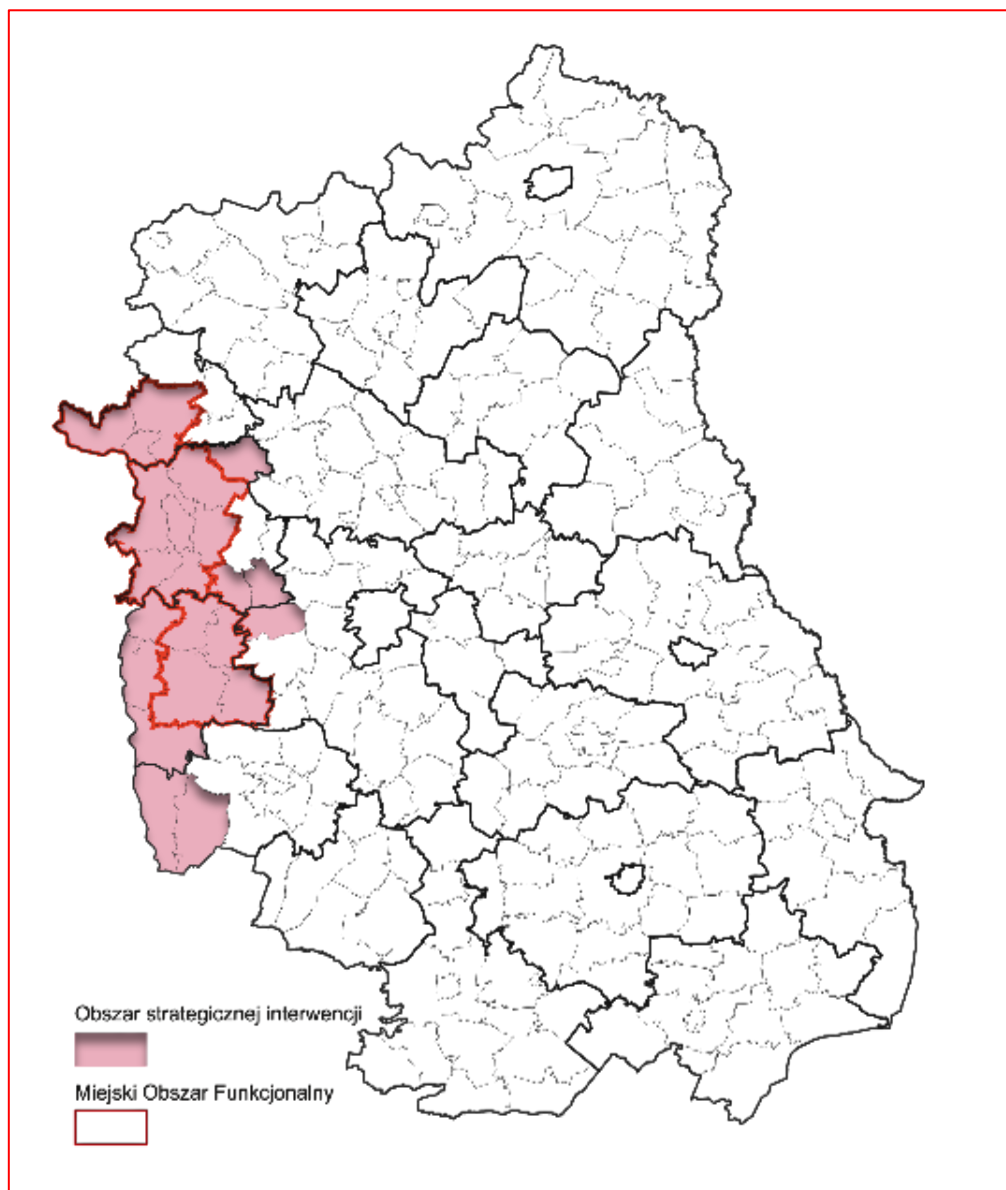
Wymiar terytorialny „Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku” odwołuje się do krajowych obszarów strategicznej interwencji, które określiła KSRR 2030, wyznacza również dodatkowe OSI o znaczeniu regionalnym.

W odniesieniu do **OSI krajowych** gmina Wąwolnica nie została zaliczona do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją społeczno-gospodarczą.

W odniesieniu do **OSI regionalnych** obszar gminy został zaliczony do OSI Powiśle.

Rycina 1 OSI Powiśle z granicami miejskich obszarów funkcjonalnych

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku

Priorytetem rozwojowym dla tego OSI jest „Społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego obszarów nadwiślańskich.

Wśród kierunków interwencji odnoszących się w szczególności do gminy Wąwolnica należy wskazać:

- kierunki związane z **rozwojem rolnictwa i zagospodarowaniem pól rolnych** (Rozwój lokalnych specjalizacji rolnych m.in. w oparciu o odtworzenie historycznie ukształtowanych lub wykorzystanie nowych, niszowych kierunków produkcji; Rozwój infrastruktury i obiektów przechowalniczych);

- kierunki związane z **rozwojem funkcji turystycznej** (Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych; Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – przedsięwzięcie flagowe „Rozwój infrastruktury turystycznej Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej”; Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe); Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa); Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.); Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych; Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych);
- kierunki odwołujące się do **ochrony i wykorzystania unikalnych wartości przyrody** (Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności; Rozwój funkcji i bazy lecznictwa uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych – przedsięwzięcie flagowe „Realizacja procesu uzyskania statusu uzdrowiska na terenach występowania naturalnych czynników leczniczych w gminie Wąwolnica (Celejów)”)
- kierunki związane z **poprawą dostępności komunikacyjnej** (Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12), w tym budowa obwodnic miast – przedsięwzięcie flagowe „Przebudowa i rozbudowa DW 830”; Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny).

Wszystkie kierunki działań określone w niniejszej Strategii są spójne z założeniami polityki regionu w stosunku do gminy Wąwolnica.

8. System realizacji strategii, w tym wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

8.1 Podmioty odpowiedzialne za opracowanie i uchwalenie strategii

Władze lokalne są odpowiedzialne za opracowanie i uchwalenie strategii rozwoju lokalnego, a także za realizację wielu zadań będących w kompetencjach samorządu gminnego. Należy jednak pamiętać, że Strategia Rozwoju Gminy Wąwolnica nie jest wyłącznie planem realizacji zadań zastrzeżonych ustawowo dla władz gminnych, ale odzwierciedla potrzeby i aspiracje całej wspólnoty samorządowej. Zatem stopień realizacji założeń Strategii będzie w dużej mierze zależał od poziomu zaangażowania partnerów społecznych i gospodarczych działających na terenie gminy Wąwolnica.

8.2 Podmioty zaangażowane w realizację Strategii

W zależności od przypisanych ustawowo kompetencji bądź faktycznych możliwości (finansowych, organizacyjnych) różne grupy interesariuszy mogą włączać się w realizację kierunków działań określonych w Strategii.

Władze Gminy Wąwolnica są odpowiedzialne za prowadzenie polityki rozwoju na obszarze gminy. Wypełniając zapisy Strategii pełnią one bardzo istotne role:

- **koordynacyjną**, zapewniając przepływ informacji pomiędzy różnymi grupami interesariuszy oraz zapewniając możliwość dyskusji na temat strategicznych kierunków rozwoju gminy. W przypadku niektórych działań bardzo ważnym zadaniem jest prowadzenie dialogu z instytucjami odpowiedzialnymi za realizację zadań na terenie gminy (np. władze powiatowe, wojewódzkie, itd.) lub władzami sąsiednich gmin;
- **regulacyjną**, przez stanowienie aktów prawa miejscowego, w szczególności w zakresie gospodarowania przestrzenią;
- **realizacyjną**, będąc inwestorem lub bezpośrednim realizatorem zadań pozostających w zakresie ustawowych kompetencji i możliwości władz gminnych (poprzez struktury Urzędu Gminy lub jednostki podległe);
- **animacyjną i integracyjną**, dzięki zachęcaniu różnych interesariuszy do działania na rzecz lokalnej społeczności oraz mobilizowaniu zasobów pozostających w ich dyspozycji – na rzecz realizacji celów oraz kierunków interwencji.

Do kompetencji Rady Gminy Wąwolnica należą:

- podejmowanie uchwał dotyczących Strategii, w tym uchwały w sprawie szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania projektu strategii oraz uchwały w sprawie przyjęcia strategii;
- ogólny nadzór nad realizacją Strategii;
- opiniowanie i uchwalanie zmian i aktualizacji Strategii.

Do kompetencji Wójta Gminy Wąwolnica należą:

- sporządzenie projektu Strategii;
- realizacja zapisów Strategii w części dotyczącej zadań własnych gminy;
- uwzględnienie w planach budżetowych finansowania kierunków działań ujętych w Strategii, zgodnie z możliwościami finansowymi gminy;
- podejmowanie decyzji o konieczności aktualizacji zapisów Strategii (na podstawie wyników monitorowania, inicjatywy gminnych jednostek czy partnerów społeczno-gospodarczych);
- stymulowanie i koordynacja działań podejmowanych przez różnych interesariuszy.

Bieżące zadania związane z wdrażaniem Strategii (w tym koordynacja działań własnych, poszukiwanie nowych źródeł finansowania działań, monitorowanie i ewaluacja, informowanie oraz weryfikacja spójności dokumentów gminnych ze Strategią Rozwoju Gminy Wąwolnica) powierzone zostały komórce Referat Inwestycji, Funduszy Europejskich, Nieruchomości i Gospodarki Mieniem Komunalnym. Zadania realizowane przez każdą z osób wchodzących w skład zespołu wykonywane będą w ramach wyznaczonego zakresu obowiązków służbowych.

Jednostki sektora publicznego (w tym władze powiatowe, wojewódzkie, sąsiednie gminy, administracja rządowa w regionie, Policja, itd.) mogą być aktywne w zakresie zmian organizacyjnych czy legislacyjnych w zakresie własnych kompetencji tak, by rozwiązania systemowe wspierały realizację ustaleń Strategii. Ponadto, jednostki te, poprzez realizację zadań własnych na terenie gminy Wąwolnica, będą wpływały na procesy rozwojowe na tym terenie. W tym kontekście istotna jest funkcja koordynacyjna władz lokalnych.

Sektor biznesowy (przedsiębiorcy, organizacje otoczenia biznesu, zrzeszenia gospodarcze itp.) przyczynia się bezpośrednio do budowania bazy podatkowej oraz wzmacniania rynku pracy. Oprócz tej podstawowej roli może również wspierać działania kulturalne czy społeczne, dawać dobry przykład w zakresie rozwiązań prośrodowiskowych i innowacyjnych, a także stanowić ważny głos konsultacyjny.

Sektor społeczny (mieszkańcy, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne, lokalni społecznicy) przyczyniają się do podnoszenia świadomości obywatelskiej mieszkańców oraz animują aktywność społeczną. Ich działalność może być wzmocniona dzięki współpracy

z samorządem i włączenie się w realizację części zadań gminy. Jako osoby znające problemy mieszkańców stanowią istotne głos konsultacyjny. Należy podkreślić, że partnerstwa międzysektorowe zawierane na rzecz realizacji różnego rodzaju zamierzeń będą stanowiły niezwykle istotny mechanizm włączania partnerów społeczno-gospodarczych w proces rozwoju lokalnego.

8.3 Zasady realizacji strategii

Strategia Rozwoju Gminy Wąwolnica została przygotowana z zaangażowaniem lokalnej społeczności. Również wdrażanie ustaleń tego dokumentu powinno odbywać się dla dobra i z udziałem jej mieszkańców. Dlatego fundamentem współpracy przy realizacji działań będzie zespół zasad przyświecających wszystkim interesariuszom. Obejmują one:

- **dążenie do równoważenia rozwoju**, oznaczające troskę o środowisko naturalne oraz podejmowanie działań i tworzenie warunków dla generowania rozwoju całej gminy, ale z uwzględnieniem potrzeb i potencjałów charakterystycznych dla różnych jej części;
- **nadrzędność Strategii**, oznaczające zachowanie spójności pozostałych dokumentów gminnych z zapisami Strategii Rozwoju Gminy Wąwolnica oraz zapoznanie wszystkich pracowników Urzędu Gminy i jednostek podległych z ustaleniami Strategii;
- **elastyczne podejście do prowadzenia polityki rozwoju**, oznaczające ciągłe śledzenie czynników wpływających na realizację strategii (zmiany prawne, gospodarcze, polityczne, itd.) i odpowiednie na nie reagowanie. W przypadku znaczących zmian lub szybszego niż zakładano osiągnięcia celów dopuszcza się możliwość aktualizacji Strategii lub jej części. Zgodnie z cyklem programowania impulsów do ew. aktualizacji będzie dostarczał proces monitoring. Elastyczne reagowanie to także sposób działania administracji, która jest otwarta i zachęcająca mieszkańców do zaangażowania i poszukiwania wspólnych rozwiązań;
- **otwarta komunikacja**, oznaczająca przedstawianie lokalnej społeczności postępy we wdrażaniu strategii (poprzez udostępnianie na stronie internetowej Gminy dokumentów monitoringowych, ewaluacyjnych oraz innych istotnych informacji), a także umożliwianie publicznej debaty i efektywnego przepływu informacji;
- **partnerstwo i wieloszczeblowe zarządzanie**, oznaczające wykorzystanie różnych form współpracy (np. łączenie źródeł finansowania, konsultacje, wymiana doświadczeń) do zwiększania możliwości realizacyjnych oraz budowania sieciowych relacji jako bazy dla dalszej współpracy. Oznacza to również otwartość na nowe propozycje rozwiązywania spraw, na współpracę i równorzędne traktowanie różnych środowisk i podmiotów, także gotowość na kompromis dotyczący celów rozwojowych i środków do jego realizacji. Może to dotyczyć w szczególności realizacji działań wspólnych (np. z gminami

sąsiednimi, z organizacjami przedsiębiorców), wykorzystanie działań partycypacyjnych na etapie przygotowania koncepcji najważniejszych projektów aby poznać preferencje i pomysły mieszkańców, zlecenie wykonania wybranych zadań publicznych organizacjom społecznym, cykliczne spotkania z mieszkańcami i przedsiębiorcami, analizę postulatów i wniosków zgłaszanych przez mieszkańców.

8.4 Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

Wdrażanie Strategii odbywać się będzie również poprzez szereg dokumentów wykonawczych, które sukcesywnie w ramach aktualizacji już obowiązujących lub poprzez uchwalenie nowych, należy skorelować z celami niniejszej Strategii. Do podstawowych dokumentów należy zaliczyć:

- plan ogólny gminy – akt prawa miejscowego o charakterze obowiązkowym, który gmina musi opracować do końca 2025r.;
- plany miejscowe – istniejące plany należy zaktualizować zgodnie z ustaleniami planu ogólnego, lub opracować nowe plany;
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej
- Gminny Program Rewitalizacji
- Gminny Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych
- wieloletnia prognoza finansowa.

Analizę spójności zapisów projektów dokumentów wykonawczych ze Strategią przeprowadza Referat Inwestycji, Funduszy Europejskich, Nieruchomości i Gospodarki Mieniem Komunalnym.

8.5. Zasady prowadzenia monitoringu Strategii Gminy Wąwolnica

System monitorowania jest ważnym elementem w procesie wdrażania strategii. Monitorowanie dostarcza informacji na temat postępów i efektów wdrażania Strategii oraz spełnia wiele funkcji, w tym m.in. diagnostyczne, ostrzegawcze, korekcyjne, promocyjne i mobilizacyjne. System monitorowania Strategii tworzą:

- rozwiązania organizacyjne służące monitorowaniu;
- zestaw wskaźników monitoringowych.

Jednostką odpowiedzialną za ogólną koordynację i monitorowanie procesu realizacji Strategii jest Referat Inwestycji, Funduszy Europejskich, Nieruchomości i Gospodarki Mieniem Komunalnym.

Jej zadaniem będzie w szczególności:

- zbieranie danych niezbędnych do monitorowania, zarówno ze źródeł ogólnodostępnych, jak i jednostek gminnych – realizatorów konkretnych projektów i działań;
- przygotowanie raportu monitoringowego z realizacji Strategii;
- informowanie społeczności lokalnej o istnieniu strategii i obranych kierunkach rozwoju, a także publikowanie dokumentów i informacji o postępach i efektach jej wdrażania.

Gromadzone dane są wykorzystywane w pracach nad corocznym „Raportem o stanie gminy” oraz do przygotowania „Raportu monitoringowego z realizacji Strategii Rozwoju Gminy Wąwolnica” opracowywanego raz na dwa lata. Raport monitoringowy uwzględni m.in.:

- wybrane informacje kontekstowe na temat aktualnej sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy;
- informacje na temat postępów w realizacji projektów własnych gminy: monitoring rzeczowy odnoszący się do terminowości realizowania zadań oraz monitoring finansowy obejmujący analizę przepływów finansowych;
- informacje na temat wskaźników realizacji celów strategicznych;
- wnioski i rekomendacje na kolejne lata realizacji strategii, w tym ew. rekomendacje dotyczące aktualizacji dokumentu. Rekomendacja w zakresie aktualizacji dokumentu może być sformułowana: bezpośrednio przez Referat Inwestycji, Funduszy Europejskich, Nieruchomości i Gospodarki Mieniem Komunalnym na podstawie analizy uzyskanych danych, na podstawie wyników przeprowadzonej ewaluacji lub na podstawie wniosków zgłoszonych przez interesariuszy. W tym ostatnim przypadku odbywa się to na podstawie procesu obejmującego następujące elementy:
 - zgłoszenie przez interesariuszy (mieszkańcy, podmioty działające na obszarze gminy) propozycji zmian wraz z ich uzasadnieniem. Propozycje będzie można zgłaszać w formie pisemnej do Urzędu Gminy w Wąwolnicy;
 - weryfikacja zgłoszonych propozycji innych zmian przez Referat Inwestycji, Funduszy Europejskich, Nieruchomości i Gospodarki Mieniem Komunalnym i udzielenie Wójtowi Gminy Wąwolnica rekomendacji w tym zakresie;
 - podjęcie przez Wójta Gminy Wąwolnica decyzji co do zasadności aktualizacji bądź odmowie aktualizacji i przedstawienie tej decyzji Radzie Gminy celem uzyskania ostatecznej akceptacji decyzji.

Raport monitoringowy jest poddawany dyskusji podczas posiedzenia Rady Gminy, a następnie publikowany na stronie internetowej Gminy.

Ocena postępów we wdrażaniu strategii będzie oparta o zestaw bazowych wskaźników. Wskaźniki monitoringu podzielono na dwie grupy. Pierwsza dotyczy wskaźników oddziaływania, które oceniać będą efekty w dłuższej perspektywie, czy po zakończeniu obowiązywania Strategii Rozwoju Gminy Wąwolnica (20230 rok) (tabela nr 1). Druga grupa dotyczy wskaźników produktów lub rezultatów, które będą osiągnięte bezpośrednio po zakończonych inwestycjach/przedsięwzięciach w Gminie Wąwolnica (tabela nr 2)

STRATEGIA ROZWOJU GMINY WĄWOLNICA NA LATA 2024-2030

Tabela 1: Wskaźniki monitoringu Strategii Rozwoju Gminy Wąwolnica na lata 2024-2030

Cel strategiczny	Nazwa wskaźnika oddziaływania	Wartość bazowa (2023)	Wartość docelowa	Źródło pomiaru
Zwiększenie dostępu do usług społecznych oraz jakości ich świadczenia	Udział ludności w wieku produkcyjnym w ludności ogółem (%)	59,5	Wzrost	BDL GUS
Poprawa stanu infrastruktury technicznej warunkującej rozwój gospodarczy i społeczny oraz ochronę walorów środowiskowych	Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania (szt.)	422	Wzrost	BDL GUS
Poprawa warunków dla rozwoju lokalnej gospodarki	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców	782	Wzrost	BDL GUS

Tabela 2 Wskaźniki produktów lub rezultatów, które będą osiągnięte bezpośrednio po zakończonych inwestycjach/przedsięwzięciach w Gminie Wąwolnica

Nazwa wskaźnika produktu/rezultatu	Wartość bazowa (2023)	Wartość docelowa (2030)	Źródło pomiaru	Podmiot/y odpowiedzialne za wdrażanie działań i przekazanie informacji
Cel strategiczny 1 Zwiększenie dostępu do usług społecznych oraz jakości ich świadczenia				
Liczba wybudowanych, przebudowanych, wyremontowanych obiektów na cele społeczne	0	Wzrost	Dane własne	Gmina Wąwolnica
Liczba uczestników imprez na 1000 ludności (osoba)	393,6	wzrost		
Liczba fundacji stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców	64		Dane własne	Gmina Wąwolnica
Liczba obiektów użyteczności publicznej dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (szt.)	0	Wzrost	Dane własne	Gmina Wąwolnica
Cel strategiczny 2 Poprawa stanu infrastruktury technicznej warunkującej rozwój gospodarczy i społeczny oraz ochronę walorów środowiskowych				
Długość sieci kanalizacyjnej wyremontowanej, przebudowanej, rozbudowanej lub wybudowanej (m)	0	Wzrost	Dane własne	Gmina Wąwolnica

STRATEGIA ROZWOJU GMINY WĄWOLNICA NA LATA 2024-2030

Liczba zrewitalizowanych obiektów zabytkowych, sakralnych i obiektów przyrodniczych	0	Wzrost	Dane własne	Gmina Wąwolnica
Długość wyremontowanych dróg gminnych w Gminie Wąwolnica (km).	wartość	Wzrost	Dane własne	Gmina Wąwolnica
Cel strategiczny 3 Poprawa warunków dla rozwoju lokalnej gospodarki				
Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności	98	Wzrost	Dane własne	Gmina Wąwolnica
Liczba wyremontowanych, wybudowanych obiektów/terenów służących lokalnym przedsiębiorcom	0	Wzrost	Dane własne	Gmina Wąwolnica
Liczba osób bezrobotnych	98	Spadek	Dane własne	Gmina Wąwolnica

STRATEGIA ROZWOJU GMINY WĄWOLNICA NA LATA 2024-2030

8.5 Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych

Celem dokonania oceny stopnia osiągnięcia celów strategicznych (a więc skuteczności wdrażania strategii) przeprowadza się jej ewaluację. W odróżnieniu od monitoringu, który jest procesem ciągłym, ewaluacja odbywa się w konkretnych punktach osi czasu: na zakończenie całego procesu wdrażania strategii (ewaluacja końcowa, ex-post) oraz – gdy strategia ma wyodrębnione etapy kończące się konkretnymi rezultatami – ewaluacja etapowa (mid-term).

Przedmiotem ewaluacji jest, co do zasady stopień osiągnięcia celów strategicznych, na ogół dokonuje się jej na dwóch poziomach: oceny skuteczności osiągania rezultatów bezpośrednich i skuteczności osiągania celów strategicznych (rezultatów strategicznych). Przeprowadzając ocenę strategii, warto uwzględnić stosowanie poniższych kryteriów oceny:

- trafność
- efektywność
- skuteczność
- użyteczność
- trwałość.

Za przeprowadzenie ewaluacji strategii odpowiada Referat Inwestycji, Funduszy Europejskich, Nieruchomości i Gospodarki Mieniem Komunalnym., badanie zostanie przeprowadzone przez strukturę niezależną w stosunku do władz gminy (ekspertów zewnętrznych). Wnioski i rekomendacje mogą posłużyć do ewentualnej aktualizacji Strategii, modyfikacji rozwiązań organizacyjnych lub wypracowania kolejnej edycji Strategii.

9. Ramy finansowe i źródła finansowania

Realizacja strategii rozwoju Gminy Wąwolnica wymaga zapewnienia jego wykonalności finansowej. W tym celu analizie należy poddać zarówno możliwość pozyskania środków ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowej zdolności Gminy.

Potencjalne źródła finansowania zaplanowanych w Strategii kierunków działań (rozdział 4) to:

Fundusze Unii Europejskiej:

- Europejskie Fundusze Rozwoju Regionalnego (EFRR),
- Fundusz Spójności,
- Europejski Fundusz Odbudowy,
- Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+),

Inne Fundusze Zewnętrzne:

- Np. Fundusze Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Fundusze Norweskie.

Środki krajowe:

- Dotacje z budżetu państwa.
- Programy rządowe wspierające rozwój lokalny i regionalny.
- Fundusze celowe na inwestycje infrastrukturalne i ekologiczne.

Budżet gminy:

- Środki własne gminy.
- Dochody z podatków lokalnych.
- Opłaty i inne dochody własne gminy.

Środki z budżetu powiatu:

- Na współfinansowanie projektów lub jako niezależne źródło finansowania.

Partnerstwa publiczno-prywatne (PPP):

- Współpraca z sektorem prywatnym w realizacji projektów infrastrukturalnych i usług publicznych.

Oprócz skutecznej koordynacji pozyskanych funduszy, kluczowe dla osiągnięcia celów strategicznych będą również:

1. Regularne śledzenie postępów realizacji projektów oraz efektywności wykorzystania funduszy, co pozwoli na bieżąco dostosowywanie działań i eliminowanie potencjalnych problemów.
2. Efektywna współpraca z instytucjami finansującymi, organizacjami pozarządowymi oraz sektorem prywatnym, co ułatwi pozyskiwanie dodatkowych środków i wsparcia.
3. Identyfikowanie i zarządzanie ryzykami związanymi z realizacją projektów, co pozwoli na minimalizowanie potencjalnych zagrożeń dla sukcesu strategii.
4. Udział mieszkańców w planowaniu i realizacji projektów, co sprzyja większemu wsparciu społecznemu i lepszemu dostosowaniu działań do lokalnych potrzeb.
5. Regularna ocena efektywności strategii i dostosowywanie planów w odpowiedzi na zmieniające się warunki i nowe wyzwania, co zapewnia elastyczność i adaptacyjność działań.

Spis grafów:

Graf 1 Cele strategiczne.....	23
-------------------------------	----

Spis tabel:

Tabela 1: Wskaźniki monitoringu Strategii Rozwoju Gminy Wąwolnica na lata 2024-2030.....	51
Tabela 2 Wskaźniki produktów lub rezultatów, które będą osiągnięte bezpośrednio po zakończonych inwestycjach/przedsięwzięciach w Gminie Wąwolnica.....	52

Spis rycin:

Rycina 1 OSI Powiśle z granicami miejskich obszarów funkcjonalnych	43
--	----

Spis rysunków:

Rysunek 1 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Wąwolnica	34
--	----